



**LUNDS**  
UNIVERSITET

Socialhögskolan  
Lunds Universitet

# **Bekämpning av extremism i demokratins försvar**

**En kritisk diskursanalys om framställningen av våldsbejakande  
extremism i socialarbetares utbildningsmaterial**

**Ellen Flodmark**

Kandidatuppsats SOPA63  
VT18  
Handledare: Lars B Ohlsson

## Abstract

Author: Ellen Flodmark

Title: Combating extremism in the defense of democracy. A critical discourse analysis on the production of violent extremism in social workers educational material.

Supervisor: Lars B Ohlsson

The aim of this study was to examine social workers educational material about violent extremism. This included investigating how violent extremism and risk behaviors are produced and how they can be interpreted by social workers. In many ways extremism and democracy can be regarded as contradictory to each other. Therefore an important part of the preventive work aims to protect the democracy against external threats and supporting the democratization of future citizens. However, there is a problematic delimitation and a risk of distinguishing extremism from peaceful activism. A risk that allows innocent individuals to be suspected as well as their constitutional rights are jeopardized.

A critical discourse analysis was carried out, as defined by Norman Fairclough. The results showed a disproportionate focus on the various extremist environments with portrayal of the white power environment and Islamist extremism as more violent and dangerous than the autonomous environment. Further results showed a general uncertainty in the material of what signals the risk of extremism and when a professional should act or remain passive. Finally the analysis confirmed the previously identified security policy discourse. The discourse clarifies the increased responsibility of street-level bureaucrats and professionals to monitor control and report on suspicion of radicalization. An intervention associated with the risk of being counterproductive in relation to democracy and human faith in both authorities and the democratic order.

**Key words:** Critical discourse analysis, violent extremism, radicalization, democracy, social work, socialization, stigmatization.

# Innehållsförteckning

<b>1. Inledning</b> .....	<b>4</b>
<b>1.1 Problemformulering</b> .....	<b>4</b>
<b>1.2 Syfte</b> .....	<b>5</b>
<b>1.3 Frågeställningar</b> .....	<b>6</b>
<b>2. Kunskapsläge</b> .....	<b>7</b>
<b>2.1 Våldsbejakande extremism och radikalisering</b> .....	<b>7</b>
2.1.1 Våldsbejakande extremistiska miljöer i Sverige.....	8
<b>2.2 Riskgrupper och riskfaktorer</b> .....	<b>10</b>
2.2.1 Ett ungdomsfenomen.....	11
<b>2.3 Preventivt arbete mot våldsbejakande extremism</b> .....	<b>12</b>
<b>2.4 Myndigheters institutionella makt och kontroll</b> .....	<b>13</b>
<b>3. Teoretiska perspektiv och begrepp</b> .....	<b>15</b>
<b>3.1 Socialkonstruktivism</b> .....	<b>15</b>
3.1.1 Språk, makt och kunskap .....	15
<b>3.2 Diskurser och kritisk diskursanalys</b> .....	<b>16</b>
<b>3.3 Socialisationsmodellen och demokratifostran</b> .....	<b>17</b>
<b>4. Metod</b> .....	<b>19</b>
<b>4.1 Kvalitativ metod och metodologiska överväganden</b> .....	<b>19</b>
<b>4.2 Kritisk diskursanalys</b> .....	<b>20</b>
4.2.1 Faircloughs tredimensionella modell .....	20
<b>4.3 Urval och studiens avgränsningar</b> .....	<b>21</b>
<b>4.4 Material</b> .....	<b>22</b>
4.4.1 Samtalskompassen .....	22
4.4.2 Socialstyrelsens material .....	23
<b>4.5 Tillvägagångssätt</b> .....	<b>23</b>
4.5.1 Bearbetning av material och kodning.....	24
4.5.2 Förförståelse.....	24
<b>4.6 Metodens tillförlitlighet</b> .....	<b>25</b>
<b>4.7 Etiska överväganden</b> .....	<b>26</b>
<b>5. Resultat och analys</b> .....	<b>28</b>
<b>5.1 Hur definieras skadliga riskbeteenden och åsikter?</b> .....	<b>28</b>
5.1.1 "Vägar in" i våldsbejakande extremism .....	30
5.1.2 Tunnelmetaforen.....	31
5.1.3 Diskursen om positiva och negativa engagemang.....	32
<b>5.2 På vilket sätt kategoriseras personer som löper risk att anamma våldbejakande, extremistiska åsikter och beteenden?</b> .....	<b>34</b>
5.2.1 Diskursen om det islamistiska hotet.....	35
5.2.2 Diskursen om de extremistiska miljöernas likhet/olikhet och allvarlighetsgrad .....	37
<b>5.3 På vilket sätt diskuteras våldsbejakande extremism i relation till demokrati och socialisation av människor med avvikande, antidemokratiska uppfattningar?</b> .....	<b>39</b>
5.3.1 En säkerhetspolitisk diskurs .....	41
<b>6. Slutdiskussion</b> .....	<b>43</b>
<b>6.1 Framtida forskning</b> .....	<b>45</b>
<b>Källförteckning</b> .....	<b>47</b>

# 1. Inledning

## 1.1 Problemformulering

Sverige är ett demokratiskt land med ett ansvar att värna om medborgarnas såväl demokratiska rättigheter som känsla av trygghet och delaktighet. Yttrandefriheten utgör en sådan rättighet som tydliggör att alla människor äger rätten att uttrycka sin åsikt utan censur eller granskning. Detta oavsett om den specifika ståndpunkten är förenlig med normen och vad som anses socialt accepterat i ett samhälle eller inte (Yttrandefrihetsgrundlag, 1991:1469). Demokrati är således inget statiskt tillstånd fixerat i fastställda, gemensamma värderingar. En sådan syn på demokrati utesluter pågående förhandlingar mellan oliktankande som de demokratiska principerna i grunden bygger på (Sivenbring, 2016). Det senaste decenniets samhällsutveckling, enskilda våldsattentat och framväxten av radikala åsikter bland olika befolkningsgrupper har dock ställt friheten att yttra sig i fokus. Frågan är till vilken grad vi kan begränsa människors frihet att yttra sin åsikt ur ett samhällsskydds- och brottspreventivt syfte.

”Våldsbejakande extremism är ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som sammantaget främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål” (Dir 2014:103). Det är inget nytt fenomen. I alla tider och med olika medel har subgrupper, med avvikande övertygelser stått upp och kämpat för ett alternativt samhälle. Både på ett fredligt och demokratiskt sätt, såväl som på ett destruktivt och samhällsstörtande (Sivenbring, 2016). Enligt Arvidsson och Johansson (2016) är det viktigt att problematisera våldsbejakande extremism som begrepp då det bygger på att aktörer, åsikter eller handlingar stämplas som extrema - en bedömning som alltid görs utifrån en viss position och i relation till en förmodad norm.

Hur våldsbejakande extremism samt extremistiska åsikter och beteenden framställs har därmed en avgörande betydelse för människors föreställningar - den sociala verkligheten kring fenomenet liksom den diskursiva praktiken (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Diskurser utgör ett bestämt sätt att tala om världen eller en del av den. Eftersom de påverkar hur vi uppfattar världen och hur vi delar in den i segment, får diskurser också viktiga konsekvenser för makt och grupperas samhällseliga ställning (Boréus, 2011). Bland annat visar tidigare studier att det finns en rådande diskurs kring islamistisk extremism som stämplar och likställer våldsamma, icke-demokratiska värderingar med islam som religion och ideologi (Törnberg & Törnberg, 2016; Wijzen, 2013).

I många avseenden kan våldsbejakande extremism och demokrati betraktas som kontradiktoriska i förhållande till varandra. Detta uttrycks inte minst i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism och samhällets socialisering/ demokratisering av framtida samhällsmedborgare. För att arbeta empiriskt preventivt mot våldsbejakande extremism tillsatte regeringen i juni 2014 den *Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism* (benämns fortsättningsvis Samordnaren), vars uppgift är att förbättra samverkan i det preventiva arbetet mellan myndigheter, kommuner och organisationer på nationell, regional och lokal nivå. Detta sker bland annat genom att öka kunskapen om våldsbejakande extremism, tillhandahålla utbildningsmaterial för berörda yrkesgrupper samt genom att främja utvecklingen av förebyggande metoder (Samordnaren, 2017a). Den 1 januari 2018 avslutades Samordnarens uppdrag och ersattes av ett Center mot våldsbejakande extremism, CVE inom ramen för Brottsförebyggande rådets verksamhet (CVE, 2018). Även Socialstyrelsen har upprättat utbildningsmaterial och riktlinjer (Socialstyrelsen, 2017).

I arbetet med att bekämpa våldsbejakande extremism spelar det kommunala arbetet en avgörande roll med insatser på såväl universell samhällsnivå och selektiv riskgruppsnivå som indikerad individnivå (SKL, 2017). När det har gått så långt att varken ett främjande eller förebyggande perspektiv räcker till så hamnar behovet av stöd på individnivå. Här har socialsekreterare och behandlare inom individ- och familjeomsorg en central roll tillsammans med samverkanspartners inom till exempel skola och polisen (Ju 2014:18: Malmö stad, 2015).

Karaktäristiskt för professionen socialarbetare är det stora handlingsutrymmet liksom tolkningsföreträdet som råder när det kommer till att definiera vad som utgör ett socialt problem och inte (Sahlin, 2013). Hur socialarbetare tolkar olika varningssignaler för våldsbejakande extremism och vilket stöd de har i frågan har därmed en avgörande betydelse utifrån framförallt två aspekter. Dels får socialarbetares tolkningar betydelse för samhällets brottspreventiva arbete mot våldsbejakande extremism. Dels påverkar de främjandet av fredlig aktivism och människors grundlagsskyddade rätt att yttra sig fritt. Tillsammans blir det därför relevant, både ur ett samhällsskydds- och individperspektiv, att kritiskt studera det material som socialarbetare förhåller sig till i arbetet mot våldsbejakande extremism.

## **1.2 Syfte**

Syftet med studien är att göra en kritisk diskursanalys av hur våldsbejakande extremism, riskgrupper och riskbeteenden framställs i socialarbetares utbildningsmaterial. Fokus kommer även att ligga vid hur materialen diskuterar extremism i relation till demokrati och socialisation av människor med avvikande övertygelser.

### **1.3 Frågeställningar**

- Hur definieras skadliga riskbeteenden och åsikter?
- På vilket sätt kategoriseras personer som löper risk att anamma våldbejakande, extremistiska åsikter och beteenden?
- På vilket sätt diskuteras våldsbejakande extremism i relation till demokrati och socialisation av människor med avvikande, antidemokratiska uppfattningar?

## 2. Kunskapsläge

Följande avsnitt avser att ge en introduktion till den forskning och information som behandlar våldsbejakande extremism och som ställer samhällsliga, brottspreventiva åtgärder i relation till demokratisk yttrandefrihet. Även om uppsatsen syftar till att beskriva situationen i dagens Sverige är det viktigt att poängtera svårigheten med att begränsa forskningen på området till nationell nivå på grund av fenomenets relevans globalt. Vidare ligger fokus vid att ge en kunskapsbaserad översikt kring de preventiva åtgärderna och deras konsekvenser, varför teoretiskt förankrade modeller för radikaliseringsprocesser har utelämnats.

Inledningsvis följer en begreppsförklaring kring våldsbejakande extremism och radikalisering, liksom avgränsande fenomen. Riskgrupper och riskfaktorer kommer att diskuteras följt av en redogörelse för det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism. Avslutningsvis belyses forskning som ställer myndigheternas preventiva åtgärder i relation till de demokratiska principerna utifrån ett diskursivt perspektiv.

### 2.1 Våldsbejakande extremism och radikalisering

Demokrati och främjandet/upprätthållandet av demokratiska värderingar utgör idag viktiga utgångspunkter i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism (Sivenbring, 2016). Upptrappningen av terrorattentat, sammanslutningar av demokratiska motståndsrörelser och våldshandlingar mellan oliktankande har sedan millenniumskiftet ställt begrepp så som extremism, radikalism, terrorism och fanatism alltmer i fokus. Enligt Borum (2011) är det viktigt att skilja på de olika begreppen för att förstå tankeprocesserna bakom - liksom faran med att sammanslå olika kategorier.

Fanatikern är den som står fast vid sin övertygelse bortom logiska resonemang, terroristen är fanatikerns våldsamme syskon. Extremisten befinner sig på den politiska och/eller sociala ytterkanten, och den radikale är någon som är politiskt reformivrig. Gemensamt är de någon eller några som anses hota den sociala ordningen (Herz, 2016:13).

Enligt Herz (2016) framställs fanatikern eller extremisten alltid som en politisk motståndare med målet att förändra den sociala och politiska kontexten, vilket gör begreppen otympliga i det analytiska och praktiska arbetet med människor. Dels på grund av att begreppen är svåra att definiera och dels för att de bygger på att aktörer, åsikter eller handlingar stämplas som extrema - en bedömning som alltid görs utifrån en viss position och i relation till en förmodad norm (Arvidsson & Johansson, 2016). Enligt Ranstorp och Hyllengren (2013) är såväl

extremism som radikalism kulturellt subjektiva, nedvärderande uttryck som är beroende av kontext och perspektiv. Vad som i en viss kontext uppfattas som extrem/ radikalt behöver inte göra det på en annan plats, i en annan tid eller av en annan person (Davies, 2009).

Gemensamt för begreppen är att de används för att definiera en avvikande övertygelse. Dock föreligger det en skillnad avseende vilka begrepp som används i olika regioner. Medan amerikanska texter och EU policydokument främst refererar till radikalism och våldsbejakande radikalism är våldsbejakande extremism mer frekvent använt i Sverige och i den nordiska forskningen (Sivenbring, 2016).

Våldsbejakande extremism är ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som sammantaget främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål (Dir 2014:103).

Ovanstående definition för våldsbejakande extremism kan problematiseras framförallt utifrån två aspekter (DS 2014:4; Herz, 2016). För det första saknas en avgränsad definition för våld, vilket gör att uppfattningen om vad som inryms i begreppet ”våldsbejakande” är mycket bred. För det andra problematiseras inte ”en demokratisk samhällsordning”, vilket bidrar till att personer som använder eller förespråkar våld för att uppnå ett ideologiskt mål per automatik placeras i en position som motståndare till demokratin (ibid.).

I Norden finns en lång tradition med gedigen forskning om våldsbejakande extremism där Danmark sticker ut som särskilt framstående (Bjørge & Gjelsvik, 2015). Även svensk forskning har bidragit mycket till fältet. Kontinuerligt publicerar svenska myndigheter såsom Justitiedepartementet och Säkerhetspolisen aktuell forskning och lägesrapporter för våldsbejakande extremism i Sverige. I takt med att politiska motståndsrörelser växer och uppvisar en ökad social acceptans för användandet av våld som medel för att nå sina ideologiska mål ställs dock högre krav på mer kunskap om området (ibid.).

### **2.1.1 Våldsbejakande extremistiska miljöer i Sverige**

I huvudsak kan man tala om tre olika riktningar/ miljöer för våldsbejakande extremism i Sverige; högerextremism, vänsterextremism och islamistisk extremism. Dock kan det vara problematiskt att benämna miljöerna som vänster- respektive högerextremistiska eftersom de endast i en sociokulturell kontext kan betraktas som traditionellt höger eller traditionellt vänster. Istället används därför ibland benämningarna vit makt-miljön respektive den autonoma miljön (Ds 2014:4).



I den högerextremistiska vit makt-miljön finns ideologiska influenser från såväl skinhead-rörelsen från 80-talets England som white power-rörelsen i USA. Gruppen strävar efter ett etniskt homogent samhälle utan inslag av andra kulturer med ett auktoritärt styre utifrån tydlig struktur och totala lösningar (Ds 2014:4). I motsats till det driver den autonoma vänstern en kamp mot de kapitalistiska drivkrafter som gruppen menar präglar dagens samhälle. Målet är ett klasslöst samhälle utan styre från någon auktoritet (ibid.). Vidare finns våldsbejakande islamistisk extremism som med sina religiösa förtecken hävdar att de agerar utifrån religionen islam. Gruppen rättfärdigar attentat mot civila som ett svar på ockupation av muslimska länder, våld mot muslimer samt kränkningar mot islam (ibid.).

I många avseenden finns likheter mellan de olika våldsbejakande extremistiska miljöerna men de visar också stora skillnader, vilka måste beaktas i det förebyggande arbetet. Vid sidan av de våldsbejakande miljöerna finns slutligen ensamagerande individer som med hjälp av de olika ideologierna och inspirationskällor, inte sällan hämtade från internet, kan uppmuntras till att begå våldsamma handlingar och terroristattentat (Socialstyrelsen, 2017).

Enligt Sivenbring (2016) noteras en viktig skillnad i hur våldsbejakande extremism och radikalism, i vardagligt tal relateras till olika grupperingar. Medan extremism refererar till politiska eller ideologiska polära grupper så som den autonoma vänster miljön eller vit-makt miljön tycks radikalism i litteraturen huvudsakligen relateras till radikaliserade muslimer. Inte sällan med direkt koppling till terrorism, vilket kan anses problematiskt då majoriteten radikala aldrig engagerar sig i terrorism (Borum, 2011; Carlsson, 2016).

Radikalisering är en process i vilken en individ eller grupp i ökande omfattning kan utveckla extrema attityder och i en förlängning förespråka illegala metoder och våldsanvändning för att främja sina idéer. Främjandet kan handla om att uppmuntra andra till att utföra våldshandlingar och attentat, delta i attentat eller på andra sätt stödja illegala handlingar (Samordnaren, 2016:7).

Hur begreppen radikaliserings och radikal används kan problematiseras. Nationalencyklopedin (2018) definierar radikal som en stor och genomgripande förändring, alternativt med avseende på en person som uppvisar reformiver. I många fall förutsätts dock begreppen som negativt laddade med nära koppling till våldsbejakande extremism och/eller terrorism (Pels & de Ruyter, 2012). Enligt Carlsson (2016) är det viktigt att belysa att det inte är det extrema eller radikala som utgör ett hot mot demokratin eller samhällets säkerhet. Sådana åsikter kan, utan inblandningen av våld, tvärtom ses som en positiv bidragande faktor till samhällets pluralism.

Sammantaget belyser den pågående begreppsdiskussionen det faktum att det inte finns en gemensamt fastställd, avgränsad definition för radikaliserings. Enligt Herz (2016) bör detta förstås i ljuset av den diskursiva kamp som råder och att olika discipliner använder begreppen på olika sätt. Bland annat visar tidigare studier att det finns en rådande diskurs kring islamistisk extremism som stämplar och likställer våldsamma, icke-demokratiska värderingar med islam som religion och ideologi (Törnberg & Törnberg, 2016; Wijzen, 2013).

## 2.2 Riskgrupper och riskfaktorer

Det finns inga enkla förklaringar till varför en individ väljer att engagera sig i våldsbejakande extremism eller terrorhandlingar. Inte heller har forskare kunnat identifiera en kunskapsbaserad högrisk profil utan antalet profiler samt vägar in i våldsbejakande extremism är många. Enligt Gustafsson, Hyllengren och Ranstorp (2015) finns det flera riskfaktorer, såsom individuella psykosociala förutsättningar som påverkar om en person riskerar att falla in i ett mönster av våldsbejakande extremism eller inte. Oftast är det en multiproblematisk situation under en längre tidsperiod som innebär störst risk (Borum, 2011; BRÅ, 2001).

I en studie av Norska *Instituttet for forskning om oppvekst, velferd og aldring*, NOVA undersöktes 8500 ungdomars (16-19 år) attityder till extremism (Vestel & Bakken, 2016). Av resultatet kunde författarna identifiera tre gemensamma faktorer hos de ungdomar som uppmättes ha positiva attityder till föreställningar förknippade med extremistiska miljöer; marginalisering och utanförskap, religion och invandrarbakgrund samt samhällsengagemang i kombination med misstro till myndigheter och myndighetspersoner. Dock poängterar forskarna att de skattade attityderna inte behöver betyda att ungdomar i praktiken brukar våld eller engagerar sig i extremistiska miljöer (Vestel & Bakken, 2016).

Tidigare forskning visar att även om ideologi utgör en viktig faktor för legitimering av våld, så har ideologisk övertygelse generellt mindre betydelse för personens radikaliserings i jämförelse med sociala aspekter (Gustafsson, Hyllengren & Ranstorp, 2015). Förutom ideologisk övertygelse erbjuder extremistiska grupperingar social gemenskap, spänning och möjlighet för individen att identifiera sig med gruppens gemensamma egenskaper och värderingar, vilket kan vara ovärderligt för en person med sämre psykosociala förutsättningar (Ds 2014:4).

Social isolering, upplevt förtryck, utanförskap, försämrade utbildningsmöjligheter samt en livsstil som inbegriper viss brottslighet utgör ett urval av de faktorer som bidrar till risk för radikaliserings (Ranstorp & Hyllengren, 2013). Dock bör dessa enbart betraktas som

faktorer som kan påverka, men inte nödvändigtvis gör det. Det finns många människor som känner sig förtryckta och söker tillhörighet men som aldrig kommer i närheten av att bruka eller förespråka våld (Gustafsson, Hyllengren & Ranstorp, 2015).

### 2.2.1 Ett ungdomsfenomen

Generellt beskriver tidigare forskning våldsbejakande extremism samt radikala åsikter och handlingar som ett ungdomsfenomen (Ds 2014:4; Herz, 2016; Sivenbring, 2016). De olika riskfaktorerna för radikaliserings och extremism belyser olika sociala behov som på flera sätt går att associera till ungdomsåren som känslig period av identitets- och meningssökande. Inte minst till följd av de biologiska och sociala förändringar som sker (Carlsson 2016; Ds 2014:4; Moghaddam, 2005). Nya sociala roller och förväntningar bidrar till förhöjd stressnivå och osäkerhet som i förlängningen ökar ungdomens mottaglighet för omgivningens influenser.

Grupptillhörighetens inverkan exemplifieras i rapporten *Våldsamt politisk extremism* som baseras på en kartläggande studie om ungdomars attityder till och deltagande i politiskt motiverade brott (Brå & Säkerhetspolisen, 2009). Av resultatet framgick att en liten andel ungdomar deltog i politiskt motiverade olagliga handlingar men att flera ungdomar uppgav att dem kunde tänka sig att göra det. Enligt Brå och Säkerhetspolisen (2009) bör resultatet tolkas som att politiska extremistmiljöer hålls samman, dels av ideologi med fokus på avståndstagandet från den befintliga samhällsstyrningen. Dels av komponenten enhetlighet inom extremistmiljön. Mot bakgrund av det poängterar Herz (2016) vikten av att erbjuda ungdomar demokratiska plattformar som ett sätt att styrka deras motståndskraft mot radikaliserings.

Sammanhållningen bygger lika mycket på ålder, vänskap, musik och klädstil som på ideologi (Brå & Säkerhetspolisen, 2009: 43–44).

Mycket tyder på att förekomsten av våldsanvändning och radikaliserings sjunker i åldrarna där genomsnittsåldern för individer som misstänkts för politiskt motiverade brott är 20 år (Brå, 2017; Ds 2014:4; Pels & de Ruyter, 2012). Detta överensstämmer med Säkerhetspolisens (2016) siffror som dock påpekar att ålder som riskfaktor skiljer mellan de olika extremistiska miljöerna. I jämförelse med de politiska extremistmiljöerna är variationen i ålder stor inom islamistisk extremism med en genomsnittsålder på 36 år (ibid.).

Enligt Säkerhetspolisens (2016) bedömningar är svenska medborgare som ansluter sig till våldsbejakande islamism unga män i åldrarna 18-30 år. Trots att unga män generellt pekats ut som en högriskgrupp har forskning på senare tid ägnat mer uppmärksamhet åt kvinnors och flickors roll – ett område som kräver mer forskning (Sivenbring, 2016). Inom alla extremistmiljöer finns det ideal och föreställningar om hur män och kvinnor skall vara. Utifrån Vestel och Bakkens (2016) studie dras slutsatsen att pojkar tenderar att visa mer positiva attityder till att bruka våld för att åstadkomma politisk förändring än vad tjejer gör. Författarna relaterar resultatet av studien till traditionella könsnormer och poängterar vikten av att inbegripa normkritiska aspekter i ett preventivt arbete (Vestel & Bakken, 2016).

### **2.3 Preventivt arbete mot våldsbejakande extremism**

I takt med att den nationella hotbilden har förändrats liksom antalet aktörer som deltar i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism ökar har en nationell strategi upprättats (Samordnaren, 2016). Strategin behandlar åtgärder på såväl främjande samhällsnivå och selektiv riskgruppsnivå som indikerad individnivå, vilket förutsätter institutionell samverkan (Malmö stad, 2015). Det främjande arbetet syftar till att arbeta demokratistärkande för att skapa ett motståndskraftigt samhälle med viktiga aktörer inom skolväsendet, fritidsverksamheter, kommunala verksamheter och civilsamhället (Malmö stad, 2015; Samordnaren, 2016). Det handlar om att långsiktigt arbeta för goda uppväxtvillkor och att förändra de bakomliggande orsakerna till utvecklandet av normbrytande beteende; ”avvikande handlingar från samhällets formella eller informella normer kopplat till sådant som till exempel kriminalitet, våld och droger” (Malmö stad, 2015:4).

Som stöd för arbetet tillsatte regeringen i juni 2014 den *Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism*, vars uppgift är att förbättra samverkan i det preventiva arbetet mellan myndigheter, kommuner och organisationer. Detta sker bland annat genom att öka kunskapen om våldsbejakande extremism, tillhandahålla utbildningsmaterial för berörda yrkesgrupper samt genom att främja utvecklingen av förebyggande metoder (Samordnaren, 2017a). Den 1 januari 2018 avslutades Samordnarens uppdrag och ersattes av ett *Center mot våldsbejakande extremism*, CVE inom ramen för Brottsförebyggande rådets verksamhet. Målet med centret är att permanentera och förstärka de insatser som Samordnaren initialt uppstartat (CVE, 2018).

Förutom arbetet på samhällsnivå finns det grupper i samhället som behöver mer stöd på selektiv riskgruppsnivå, vilket återfinns i alla kommunala verksamheter och insatser. De förebyggande åtgärderna syftar till att minska antalet riskfaktorer och öka antalet skyddsfaktorer för identifierade riskgrupper (Malmö stad, 2015; Samordnaren, 2016). Som ett steg på vägen har kommunerna fått sammanställa en handlingsplan för hur det preventiva arbetet i praktiken ska bedrivas (SKL, 2017). I april 2017 gjordes en granskning av handlingsplanernas innehåll som pekar på några betydande brister. Bland annat framhålls planernas brist på konkreta åtgärder och en lokal förankring då fokus istället ligger vid en nationell hotbild. Likaså problematiseras materialens definitioner och uppmaningar som riskerar att strida mot grundlagen (ibid.).

När det har gått så långt att varken ett främjande eller förebyggande perspektiv räcker till så hamnar behovet av stöd på individnivå. Här spelar socialsekreterare och behandlare inom individ- och familjeomsorg en central roll tillsammans med samverkanspartners inom till exempel skola och polisen (Ju 2014:18). Karaktäristiskt för professionen socialarbetare är handlingsutrymmet liksom tolkningsföreträdet som råder när det kommer till att definiera vad som utgör ett socialt problem och inte (Sahlin, 2013).

I artikeln *Att bekämpa det onda eller främja det goda* undersöker Johansson och Arvidsson (2016) hur professionella upplever och förhåller sig till personer med förbindelse till våldsbejakande extremistiska miljöer. Resultatet visar på hur professionella från olika verksamhetsfält ramar in det preventiva arbetet utifrån ”ett främjande av det goda” eller ”ett bekämpande av det onda”. Författarna konstaterar att det finns en moralisk bedömning om vilka som berättigas hjälp i olika skeden av radikaliseringsprocessen (ibid). Det är därför av stor vikt att professionella erhåller relevant, empirisk kunskap och stöd i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism (Herz, 2016).

## **2.4 Myndigheters institutionella makt och kontroll**

I flera avseenden kan det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism och olika förebyggande insatser beskrivas som brottspreventiva åtgärder (Ju 2014:18; Samordnaren, 2017b). Enligt Sahlin (2000) styrs det samhälleliga brottspreventiva arbetet av politiska agendor och av samhällsnormer, vars åtgärder syftar till att motverka skadliga beteenden. Det handlar i viss mån om socialisation – att främja individers positiva utveckling - och disciplinering av unga som uppvisar tecken på antidemokratiska värderingar (Lindekilde, 2012). Dock kan socialisation som preventionsmodell anses tvivelaktig då det kan ifrågasättas

huruvida staten har makten att definiera vilken utveckling som är positiv eller inte (Sahlin, 2000). Med det sagt poängterar Sivenbring (2016:3) att ”syftet med det preventiva arbetet mot radikaliserings och våldsbejakande extremism handlar i grunden om att värna demokratin mot inre och yttre hot, varvid de som inte räknas till denna åskådning behöver övervakas, åtgärdas, anpassas”. Enligt Lindekilde (2012) föreligger det dock en risk för att sådana socialiserande, kontrollerande åtgärder leder till vad han benämner som *iatrogena effekter* - att personer radikaliserar till följd av den stigmatisering som ett sådant behandlande innebär.

Ovanstående diskussion speglar en säkerhetspolitisk diskurs genom vilken övervakning och kontroll ges stort utrymme (Sivenbring, 2016). Enligt Sivenbring (2016) har den säkerhetspolitiska diskursen aktiverats på grund av att vi inte kan överblicka hotet och dess karaktär, vilket påkallar behovet av vissa säkerhetsåtgärder. Ett exempel är skolväsendet där lärare uppmanas till att *identifiera, slå larm, kartlägga, utreda och anmäla riskbeteenden*, vilket förutsätter professionella kunskaper och riktlinjer. Dock riskerar lärares övervakande funktion att inverka på elevers rätt till yttrandefrihet och religionsfrihet (Sivenbring, 2016; Unicef, 2018).

Ett misstänkliggörande mot unga kan innebära en förtroendeförlust från dem som kanske behöver tillitsfulla, trygga vuxna allra mest (Malmö stad, 2015). Det är en svår balansakt där tron på de ungas förmågor och ett demokratifrämjande förhållningssätt ställs emot ett säkerhets- och kontrollbehov (ibid.). Vi vill att ungdomar ska fostras till att bli idealistiska och utmana orättvisor, men utmaningen ligger i att politisera ungdomar utan att cementera okritisk acceptans av singulära sanningar (Davies, 2009). Problemet är inte på något sätt specifikt för skolväsendet och vi ser idag ett ökat politiskt missnöje samt minskat förtroende för samhällsliga institutioner bland unga (Abdelzadeh, 2014).

Enligt Herz (2016) är det direkt kontraproduktivt att första linjens professionella – aktörer inom exempelvis hälso- och sjukvård, skola och socialtjänst tar över den säkerhetspolitiska diskurs som idag sätter tonen för det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism. Istället är det ”viktigt att skapa förutsättningar för socialarbetare och pedagoger att känna sig trygga nog för att kunna möta och bemöta människor inom ramen för sina respektive professioner” (Herz, 2016:4).

### **3. Teoretiska perspektiv och begrepp**

Följande avsnitt avser att ge en övergripande teoretisk ingång till det studerade området med fokus på hur språket påverkar vår sociala verklighet. Syftet med studien var att utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv undersöka hur våldsbejakande extremism, riskgrupper och riskbeteenden framställs i socialarbetares utbildningsmaterial med hjälp av kritisk diskursanalys. Inledningsvis presenteras därför kort om principerna för det socialkonstruktivistiska perspektivet följt av en redogörelse för sambandet mellan språk, kunskap och makt. Vidare introduceras diskursbegreppet och grunderna för kritisk diskursanalys såsom det definieras av Norman Fairclough, följt av en kort begreppsförklaring av socialisationsmodellen och demokratifostran.

#### **3.1 Socialkonstruktivism**

Socialkonstruktivism utgör ett övergripande samhällsvetenskapligt perspektiv med tron på verkligheten som socialt konstruerad snarare än som något av naturen skapat. Mänskliga företeelser, handlingar och fenomen bör då närmast betraktas som konstruerade genom sociala processer och mänskligt samspel vars innebörd kan förändras över tid (Wenneberg, 2010). Vad som i en viss kontext har en specifik betydelse kan på en annan plats, i en annan tid och/ eller under annorlunda situationella förhållanden betraktas annorlunda. Språket spelar här en central roll som social institution, vilken bär makten att definiera fenomen och påverkar vår kunskap om dem (ibid.). Genom att se språket som socialt konstruerat leder det vidare till slutsatsen att också den verklighet som beskrivs får sin mening i en process av mänskligt samspel. Med det som utgångspunkt får det socialkonstruktivistiska perspektivet en viktig funktion i synliggörandet av olika språkligt konstruerade strukturer; det utsagda i texter, tal och språkanvändning, vilket möjliggör ett kritiskt förhållningssätt till den kunskap som vi tar för given (ibid.).

##### **3.1.1 Språk, makt och kunskap**

Centralt inom det socialkonstruktivistiska perspektivet är begreppet institution; något som skapas genom våra handlingar, som upprätthålls genom invanda beteendemönster och som kontinuerligt reproduceras socialt genom mänsklig interaktion (Wenneberg, 2010). Enligt ovanstående definition utgör det mänskliga språket en social institution som delas av en större grupp människor, som skiftar över tid och vars språkbruk bär makten att påverka vår kunskap om verkligheten. Genom att studera språkliga framställningar i texter samt hur språket

används i olika kontexter genererar det en bild av människors föreställningar om hur samhället är och borde vara beskaffat (Boréus, 2011). På detta sätt bidrar språk och språkanvändning till skapandet av kunskap om verkligheten liksom vår uppfattning om olika grupper i samhället.

Under olika förhållanden och sammanhang används språket på olika sätt och den/ dem som sätter tonen för vilket språk som får användas i en specifik kontext har makten att bestämma vilken kunskap som är relevant (Wenneberg, 2011). På detta sätt illustreras hur den sociala konstruktionen av kunskap och sanning legitimerar vissa handlingar/ fenomen som normala och andra som avvikande (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Språkliga makthavare spelar med andra ord en central roll som tonsättare vid skapandet av normer och värderingar, vilket kan få konkreta sociala konsekvenser för samhällets medborgare (ibid.).

Grundtanken bakom socialkonstruktivismen är alltså att vårt tillträde till verkligheten går genom språket. Detta innebär att den språkliga framställningen av våldsbejakande extremism liksom extremistiska tankar och beteenden, i socialarbetares utbildningsdokument bidrar till att konstituera den sociala verkligheten kring fenomenet (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Genom att analysera texter studerar vi en viktig aspekt av det som bygger upp människors föreställningar, som påverkar relationer mellan grupper och som bidrar till att skapa och upprätthålla vissa identiteter (Boréus, 2011). Texternas innehåll påverkar därmed den rådande diskursen kring våldsbejakande extremism – hur socialarbetare talar om olika varningstecken, vad som kännetecknar en motståndare till demokratin med mera.

### **3.2 Diskurser och kritisk diskursanalys**

Diskurs utgör ett mångtydigt begrepp som kan tillämpas på flera olika sätt. Medan Boréus (2011) definierar diskurs som språkliga praktiker, regler och regelbundenheter i hur man talar och som tas för givet i ett visst sammanhang, beskriver Phillips och Winther Jørgensen (2005:7) diskurser som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen”. Diskursen bär makten att dela in världen i segment vilket får konsekvenser för grupper och individers samhällsliga ställning (ibid.).

En diskurs ska inte uppfattas som alla de saker man säger och inte heller som sättet att säga dem. En diskurs finns lika mycket i det som man inte säger, eller i det som markeras av åtbörder, attityder, sätt att vara, beteendemönster och rumsliga dispositioner (Foucault, 2008:181).



För att studera diskursen kring våldsbejakande extremism, hur extremister framställs i socialarbetares utbildningsmaterial och vilka potentiella risker det medför, har studiens teoretiska ramverk inspirerats av Faircloughs kritiska diskursanalys. Enligt Fairclough (1992) är diskurser såväl konstruerade av- som konstruerande av verkligheten; genom språkliga praktiker konstruerar människor världen för att uppleva och hantera den på ett visst sätt. De är aktörer i en kontinuerlig diskursiv- och kulturell förändring och bör därför närmast betraktas som språkets herrar och slavar (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Faircloughs angreppssätt utmärks av en textorienterad diskursanalys med kritisk analys av tre nivåer; *textnivån*, *den diskursiva praktiken* och *den sociala praktiken* (se avsnitt 4.2.1). Dock kan detta förhållningssätt problematiseras utifrån oklarheten i vad som skiljer analysnivåerna åt, liksom för- respektive nackdelarna med att hålla dem isär (ibid).

Centralt för teorin är diskursers koppling till makt och påverkan på olika gruppers samhälleliga ställning. Språket utgör i den mening en social praktik som formar vår värld, varför kritisk diskursanalys syftar till att analysera språkbruket i de kontexter de framträder liksom relationen mellan diskurs och verklighet (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Olika identiteter kan på detta sätt ses som socialt konstruerade där målet för diskursanalysen är att, utifrån ett maktperspektiv utforska hur sådana identiteter bildas och ombildas i sociala praktiker (Fairclough, 2013). Det är genom att identifiera, synliggöra och upplösa begrepp som vi gör dem kommunicerbara vilket utmanar tidigare för givet tagna kunskaper (Lindblom & Stier, 2011).

### **3.3 Socialisationsmodellen och demokratifostran**

I samhällets brottspreventiva arbete återfinns modeller och åtgärder som syftar till att förändra och påverka såväl strukturer som individer. Socialisationsmodellen utgör en sådan modell med syftet att ”stödja individers positiva utveckling och integration i samhället” (Sahlin 2000:94). Det ligger således i samhällets intresse att både främja individens frihet och välfärd, och att eventuellt förändra en individs eller en grups beteende, attityder och normer om det gynnar individens välbefinnande såväl som samhället och den demokratiska ordningen.

Modellen kan kopplas till begreppet demokratifostran med exempel på förebyggande insatser inom fritidsgårdar och förskolan. Målsättningen med de socialiserade åtgärderna är att öka ungdomars delaktighet i samhället och inflytande över sin livssituation (Sahlin 2000). På det sätt anses modellen kunna påverka ungdomars attityder till samhällsstyrningen och därigenom avleda dem från att begå brott (ibid.). Detta kan jämföras med Lindekildes (2012) diskussion om disciplinering av unga som uppvisar tecken på antidemokratiska värderingar.

Socialisationsmodellen har bland annat fått kritik utifrån argumentet att dess kontrollerande, förmyndande åtgärder kan kopplas till paternalism. Bland annat går det att ifrågasättas huruvida staten har makten att definiera vilken utveckling som är positiv eller inte för individen. Likaså bör det problematiseras om socialiserande åtgärder ställer individuella rättigheter mot sådant som kan anses vara i samhällets intresse (Sahlin, 2000).

## 4. Metod

I detta avsnitt redovisas studiens metod. Inledningsvis presenteras valet av kvalitativ metod och metodologiska överväganden följt av utgångspunkterna för kritisk diskursanalys utifrån Faircloughs tredimensionella modell. Därefter beskrivs studiens urval och avgränsningar tillsammans med det material som har analyserats. Vidare kommer arbetets tillvägagångssätt att klargöras med en beskrivning av hur empirin har bearbetats; hur kodning och analys har vuxit fram. Slutligen följer en redogörelse för metodens tillförlitlighet och etiska överväganden i relation till studiens utformning och genomförande.

### 4.1 Kvalitativ metod och metodologiska överväganden

Grunden till kvalitativ forskning och metod är att försöka förstå och synliggöra meningen bakom ett fenomen ur ett helhetsperspektiv och utifrån vald datainsamlingsmetod (Bryman, 2011). Tonvikten läggs därför vid ”mjuk data” bestående av ord och meningsinnehåll och forskningsstrategin är induktiv, tolkande och konstruktionistisk till sin karaktär (Bryman, 2011; Ahrne & Svensson, 2011). Eftersom syftet med undersökningen var att få en fördjupad förståelse för hur våldsbejakande extremism, extremistiska riskgrupper och riskbeteenden konstrueras i socialarbetares utbildningsmaterial valdes en kvalitativ ansats för att besvara studiens frågeställningar. Detta mot bakgrund av en strävan att lyfta fram dokumentens inneboende mening samt att skapa en förståelse för hur materialens innehåll i praktiken kan tolkas av de som läser dem, det vill säga socialarbetare (Bryman, 2011).

Studien genomfördes med en kvalitativ dokumentanalys då avsikten var att analysera direkta och indirekta budskap i befintliga koherenta och kommunikativa dokumentinnehåll. Dokumentanalys bygger på antagandet att språket definierar gränserna för människors tankar och agerande varpå texter bidrar till att forma läsarens föreställningar om hur ett fenomen förhåller sig eller borde förhålla sig (Boréus, 2011; Bryman, 2011). Det datamaterial som har studerats är två officiella dokument publicerade av statliga myndigheter. Dokumenten riktar sig till yrkesverksamma som i sitt arbete kommer i kontakt med personer, vilka riskerar att utveckla radikaliserade åsikter förenliga med våldsbejakande extremism.

För att få större insikt i socialarbetares upplevelser och tolkningar av såväl materialet som av våldsbejakande extremism hade även intervjuer med socialarbetare varit ett möjligt metodval. Eftersom avsikten dock var att specifikt granska utbildningsmaterial med fokus på språkets makt i allmänhet och vid definitionen av våldsbejakande extremism i synnerhet var min slutsats att en diskursanalytisk innehållsanalys lämpade sig bäst för studiens syfte.

## 4.2 Kritisk diskursanalys

Studien har genomförts med hjälp av kritisk diskursanalys och baserat på antagandet att vårt tillträde till verkligheten går genom språket. Det innebär att den språkliga framställningen av våldsbejakande extremism liksom extremistiska riskbeteenden och -åsikter i socialarbetares utbildningsdokument bidrar till att konstituera den sociala verkligheten kring fenomenet (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Genom att analysera texter studerar vi en viktig aspekt av det som bygger upp människors föreställningar, som påverkar relationer mellan grupper och som bidrar till att skapa och upprätthålla vissa identiteter (Boréus, 2011). I grunden handlar det alltså om att granska och synliggöra språkliga antaganden om grupper, vilka maktförhållanden som upprätthåller dessa strukturer samt att uppmärksamma sociala ojämlikheter och orättvisor i samhället (Börjesson & Palmblad, 2007; Fairclough, 2013; Phillips & Winther Jørgensen, 2005).

Socialt arbete är en normaliseringspraktik i den mening socialarbetare hanterar en form av disciplinär makt och bör därför närmast betraktas som företrädare för samhällets normer och värderingar (Meeuwisse & Swärd, 2013). Hur socialarbetare tolkar utbildningsmaterialens innehåll påverkar därmed rådande normer och diskursen kring våldsbejakande extremism – hur socialarbetare talar om olika varningstecken, vad som kännetecknar en motståndare till demokratin samt vilka strukturella maktförhållanden som skapas och upprätthålls. Med det sagt blir det viktigt att studera socialarbetares utbildningsdokument eftersom de tillsammans med andra samhällsaktörer bär makten att påverka diskursen kring våldsbejakande extremism (Börjesson & Palmblad, 2007).

### 4.2.1 Faircloughs tredimensionella modell

Enligt Fairclough är diskurser en form av social praktik, som både reproducerar och förändrar kunskap, identiteter och sociala relationer, och som samtidigt formas av andra sociala praktiker och strukturer (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Faircloughs angreppssätt bygger på en textorienterad diskursanalys som ser språkbruk som kommunikativa händelser, vilka kan analyseras utifrån tre nivåer; *textnivån*, *den diskursiva praktiken* och *den sociala praktiken* (ibid.). Viktigt att poängtera är att de olika dimensionerna hänger ihop och påverkar varandra men i Faircloughs analysmodell behandlas dem som tre separata dimensioner.

På textnivån görs en detaljerad analys av språkets egenskaper med hjälp av grammatiska element, vilket möjliggör förståelse för hur diskurserna förverkligas språkligt. Exempel på ett grammatiskt element är *transitivitet* varpå man ser hur händelser och

processer förbinds, eller inte förbinds, med subjekt/ objekt (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Det kan handla om kritisk granskning av huruvida en händelse och dess orsak kopplas till ett subjekt eller en process, såsom ökade våldshändelser kan kopplas till en specifik individ/målgrupp eller inte anspela på någon aktör. Vidare finns det grammatiska elementet *modalitet* som syftar till att analysera i vilken utsträckningar författaren till en text instämmer med formulerade påståenden och slutsatser (ibid.). Tillexempel kan lägre grader av modalitet utläsas genom försvagande ord så som ”lite”. I uppsatsen blev analys utifrån textnivån framförallt tillämpbar på de två första forskningsfrågorna.

Vid analys av den andra nivån, den diskursiva praktiken, studeras de produktions- och konsumtionsprocesser som är förbundna med texten. Relationen mellan texter och den sociala praktiken medieras av den diskursiva praktiken där människor använder språk för att producera och konsumera texter. Utifrån analysnivån blir begrepp så som *intertextualitet* relevant, vilket syftar till att se i vilken utsträckning en kommunikativ händelse relaterar till andra texter; hur en text levt vidare (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Det handlar om att synliggöra vem/vilka som producerar texten, vad som kommuniceras samt vilket intryck mottagaren av texten får i den tredje dimensionen, den sociala praktiken.

Slutligen analyserar Faircloughs tredimensionella modell den bredare sociala praktiken, genom vilken diskursen sätts i ett socialt sammanhang och strukturerna för den diskursiva praktiken klarläggs. Detta för att se vilken påverkan den diskursiva praktiken får på den existerande diskursordningen samt vad det får för sociala konsekvenser. Enligt Fairclough definieras diskursordning som ”summan av de diskurstyper och genre av språkbruk som används inom en social institution” (Phillips & Winther Jørgensen, 2005:73). I uppsatsen relaterar analysnivån av den sociala praktiken främst till den tredje frågeställningen.

### **4.3 Urval och studiens avgränsningar**

Uppsatsen syftar till att kritiskt granska socialarbetares utbildningsmaterial i arbetet mot våldsbejakande extremism, varpå urvalet är strategiskt, målinriktat och har avgränsats till två specifika utbildningsinsatser; *Samtalskompassen* och Socialstyrelsens dokument, *Våldsbejakande extremism – ett utbildningsmaterial för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna* (Bryman, 2011; Samordnaren, 2017c; Socialstyrelsen, 2017).

Anledningen till att urvalet har avgränsats till de specifika materialen grundar sig dels i viljan att i största mån möjligt inkludera utbildningsmaterial som socialarbetare använder dagligen i sitt arbete. Dels vetenskapen om att ursprungsmaterialen är officiellt

publicerade av statliga myndigheter, vilket minskar risken för snedvridning i data samt ökar studiens reliabilitet och möjlighet till replikation (Bryman, 2011).

I termer av dokumentens kvalitet refererar Bryman (2011) till författaren John C Scott som framhåller fyra olika bedömningskriterier för olika dokumenters kvalitet. Ett dokumenters kvalitet bedöms således utefter; *autencitet* (om materialet är äkta och av ett otvetydigt ursprung), *trovärdighet* (materialets brist på felaktighet och förvrängningar), *representativitet* (om materialet är typiskt för den specifika kategori det tillhör) samt *meningsfullhet* (materialets tydlighet och begriplighet). Det valda datamaterialet anses mot bakgrunds av dess karaktär uppfylla såväl kravet på autencitet som meningsfullhet och trovärdighet. Frågan om representativitet är mer komplicerad. Dock baserades valet av material på försöket att inkludera dokument som används av socialarbetare i frågor som rör våldsbejakande extremism och radikaliserings.

Eftersom målet med undersökningen var att granska det material som socialarbetare i praktiken förhåller sig till i arbetat mot våldsbejakande extremism kommer övriga dokument och rapporter kring förebyggande arbete att uteslutas som data. Nedan följer en närmare beskrivning av det studerade materialet.

## **4.4 Material**

### **4.4.1 Samtalskompassen**

Samtalskompassen utgör en nationell, offentlig utbildningsinsats administrerad av webbplatsen för den Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (Ju 214:18; Samordnaren, 2017c). Materialet innehåller bland annat information och tips om potentiella varningssignaler samt stöd för dialog vid misstanke om radikaliserings. Det består av ett varierat innehåll i såväl textform som ljud- och filmklipp och riktas till en bred grupp yrkesverksamma. Bland annat inom polis, skola, socialtjänst samt fritidsverksamheter som i sitt arbete möter individer, vilka uppfattas ligga i riskzonen för radikaliserings mot våldsbejakande extremism (Samordnaren, 2017a). Den 1 januari 2018 avslutades Samordnarens uppdrag och ersattes av ett Center mot våldsbejakande extremism (CVE), inom ramen för Brottsförebyggande rådets verksamhet. Målet med centret är att permanentera och förstärka de insatser som Samordnaren initialt uppstartat för att ur ett långsiktigt perspektiv stärka och utveckla det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism (CVE, 2018).

Eftersom verksamheten för CVE fortfarande är relativt ny har varken utbildningsmaterial eller centrets stöd- och rådgivningsfunktion initierats ännu. Tills vidare kvarstår därför Samordnarens hemsida och utbildningsmaterialet Samtalskompassen som ett bibliotek med information till yrkesverksamma och allmänheten. Trots CVE's upprättande och Samordnarens upphörande utgör Samtalskompassen det utbildningsmaterial som har använts av yrkesverksamma sedan 2014, och som med stor sannolikhet kommer att fortsätta att användas tills det att nya utbildningsmaterial utvecklas. Detta motiverar valet att inkludera Samtalskompassen som empiri för denna uppsats.

#### **4.4.2 Socialstyrelsens material**

Socialstyrelsens dokument, "Våldsbejakande extremism – ett utbildningsmaterial för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna" utgör en sammanhängande rapport och riktas entydigt till socialarbetare som arbetar med barn och unga (Socialstyrelsen, 2017). Fokus för socialtjänsten är att stödja individen och förhindra att barn och unga dras in i destruktiva miljöer. Materialet har därför utvecklats som en del av det utbildningspaket som socialarbetare kan vända sig till för råd vid frågor som rör våldsbejakande extremism, och baseras på Socialstyrelsens föregående publikation; "Våldsbejakande extremism - stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna" (Socialstyrelsen, 2016).

Utbildningsmaterialet omfattar totalt 51 sidor och består av tre huvudsakliga avsnitt. Det första avsnittet, "Förebygga och upptäcka" redogör för begreppet våldsbejakande extremism, hur fenomenet kan ta sig uttryck, var det kan upptäckas samt hur socialtjänsten kan samverka med andra aktörer frågan. I det andra avsnittet, "Utreda" beskrivs hur arbetet mot våldsbejakande extremism kan bedrivas inom ramen för socialtjänstens uppdrag och organisation. Slutligen i det tredje avsnittet, "Ge insatser och följ upp" beskrivs de olika insatser som finns till förfogande.

#### **4.5 Tillvägagångssätt**

Det första steget i processen var att överskådligt läsa igenom relevant dokumentation och tidigare rapporter/studier på området för att få en bild av det fenomen och forskningsproblem som jag var intresserad av att undersöka. Detta utgjorde en del av den urvalsprocess som resulterade i att två utbildningsmaterial valdes ut som empiri för uppsatsarbetet. De valda dokumenten lästes flera gånger för att jag som undersökningsledare skulle bli förtrogen med materialet och få en uppfattning om det narrativa innehållet (Ahrne & Svensson, 2011).

Genom detta steg identifierades olika begrepp och mönster i texternas innehåll, vilka möjliggjorde tillämpning av kritisk diskursanalys som teoretisk- och metodologisk utgångspunkt. Strategin kan därmed konstateras vara av induktiv karaktär (Bryman, 2011).

#### **4.5.1 Bearbetning av material och kodning**

Läsningen skedde först övergripande och sedan mer noggrant för att urskilja hur diskurser förverkligas textuellt. Detta gjordes utifrån Faircloughs grammatiska element, transitivitet och modalitet som fördjupade analysen av språkbruket och hjälpte till att urskilja hur identiteter, såsom den våldsbejakande extremisten produceras och reproduceras genom språket.

Förutom att analysera det som beskrivs/uttalas och vad det får för effekt, syftar kritisk diskursanalys också till att studera det uttalade i texter; att kartlägga det underförstådda, ringa in subjekspositioner samt undersöka vad som stängs ute (Boréus, 2011). Med det sagt har analysen inspirerats av Foucaults (2008) resonemang om att en diskurs inte bara synliggörs genom saker man säger eller vad en text beskriver, utan även genom det som inte sägs eller motsatsen till vad som beskrivs.

Genomgående har det socialkonstruktivistiska perspektivet tillämpats i tolkningen av texterna. Vid analys av materialet identifierades några huvudsakliga diskurser och teman, vilka smalnades av efter relevans och sorterades under respektive forskningsfråga. Relevanta citat valdes ut för att styrka tolkningen av de identifierade diskurserna samtidigt som återkoppling kontinuerligt gjordes till tidigare forskning och teoretiska resonemang/ begrepp.

Eftersom materialet bestod av ett varierat innehåll i såväl textform som ljud- och filmklipp skedde kodningen rent praktiskt både med hjälp av understrykning i text och anteckningsförande vid ljud- och filmklipp. Enligt Bryman (2011) är ett vanligt problem i momentet att kontexten går förlorad i det som sägs varpå det narrativa flytet i textinnehållet försvinner. För att undvika detta läste och kodade jag om materialet flera gånger för att inte missa viktiga teman som inte direkt uttrycks i texten, men som underförstås.

#### **4.5.2 Förförståelse**

En viktig aktivitet i både generering och analys av empiriskt material är tolkningen. De många teoretiska perspektiv som finns att tillgå såväl som den subjektiva förförståelsen och individuella erfarenheter gör att ett och samma studieobjekt kan beskrivas, förklaras och förstås på olika sätt (Svensson, 2011). För att minimera risken att min tolkning skulle påverka resultatet av studien försökte jag kontinuerligt att medvetengöra min egen förförståelse.



Initialt innebar detta att jag, innan genomläsning av materialen, skrev ner mina tankar om fenomenet våldsbejakande extremism. Dels för att se om min uppfattning förändrades efter undersökningen, och dels för att kunna hävda transparens genom studiens analys.

Innan genomförd analys var min uppfattning att våldsbejakande extremism och radikaliserings av unga människor är en växande politisk fråga i dagens samhälle. Min förförståelse och tro var att människor har olika syn på de olika våldsbejakande miljöerna, liksom deras allvarlighetsgrad. Bland annat trodde jag att det fanns en diskurs kring islamistisk våldsbejakande extremism kopplad till religionen islam på grund av språkliga strukturer och det mediala utrymme som olika terrorattentat har haft. Vidare var min uppfattning att socialt arbete som institution och maktutövare är med och påverkar den allmänna uppfattningen om extremism, vilka riskgrupper som finns samt hur förebyggande insatser ska utformas. Med det som utgångspunkt riskerar socialarbetares tolkningar att verka stigmatiserande för vissa samhällsgrupper. I det demokratifrämjande, förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism finns då också risk för att yrkesverksamma bekämpar fredlig aktivism.

#### **4.6 Metodens tillförlitlighet**

Reliabilitet (tillförlitlighet), validitet (giltighet), och generaliserbarhet kan i kvalitativ forskning ses som mått på kvalitet, stränghet och mer generella forskningspotential som uppnås på grundval av vissa ämnesmässiga konventioner och principer (Mason, 1996, i Bryman, 2011). Kriterierna validitet och reliabilitet är således inte gångbara i kvalitativa studier och istället kan begreppen tillförlitlighet och äkthet användas.

Tillförlitlighet kan delas in i komponenterna trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjligheten att styrka och konfirmera (Bryman, 2011). Eftersom urvalet koncentrerats till utbildningsmaterial riktade till socialarbetare är min teori och slutsats att innehållet i dokumenten, med stor sannolikhet, trovärdigt speglar den kunskap som socialarbetare har om våldsbejakande extremism. Värt att poängtera är att den aktuella slutsatsen har baserats på den egna förförståelsen. Ett mer trovärdigt metodval hade därför varit att direkt fråga socialarbetare genom intervjuer, vilket dock inte hade varit möjligt utifrån studiens syfte att analysera utbildningsdokument.

En annan slutsats som jag som undersökningsledare har dragit är att dokumentets innehåll formar och speglar rådande diskurs kring våldsbejakande extremism; att studiens resultat är överförbara och säger något om socialarbetares faktiska föreställningar. Detta

behöver i sig inte vara sant. Det finns flera möjliga källor som kan påverka socialarbetares föreställningar om våldsbejakande extremism, såsom mediala källor. Vad gäller metodens pålitlighet har samtliga moment i studien liksom aktuella teoretiska utgångspunkter redovisats för att möjliggöra replikation av studien (Bryman, 2011).

Möjligheten att konfirmera resultaten av studien är begränsade på grund av det mått på subjektivitet som studien inbegriper. Analys av materialet har skett på basis av min förförståelse varför också studiens resultat till viss grad utgör en spegling av mina personliga tolkningar (Bryman, 2011; Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Med insikt i hur rollen som undersökningsledare har påverkat resultatet av studien försökte jag i största mån möjligt att objektivera analysen genom noggrann tematisering av materialet samt genom välunderbyggda argument för subjektiva tolkningar (Ahrne & Svensson, 2011; Bryman, 2011).

Förutom de fyra tillförlitlighetskriterierna finns kriteriet för äkthet som fokuserar på den praktiska betydelse som resultatet av studien genererar (Bryman, 2011). Det kan handla om huruvida resultatet av studien bidrar till ökad förståelse bland socialarbetare eller inte. Min förhoppning är att uppsatsen, med hänsyn till kvalitativa studiers icke-syfte att generalisera resultat, åtminstone bidrar till någon form av ökad förståelse för våldsbejakande extremism som fenomen liksom språkets makt över tanken.

#### **4.7 Etiska överväganden**

Etik inför, under samt efter forskningsprocessen utgör ett grundläggande krav inom forskningen. Inför varje vetenskaplig undersökning skall ansvarig forskare därför överväga värdet av det förväntade kunskapsstillskottet mot möjliga risker i form av negativa konsekvenser för berörda undersökningsdeltagare och eventuellt för tredje person (Vetenskapsrådet, 2011). Undersökningen ska vidare genomsyras av frivillighet och samtycke, möjlighet till anonymitet och avbrott, information om processen och dess syfte, debriefing, garanti om skyddande av personuppgifter samt nyttjandekrav (Bryman, 2011). En forskningsstudie får alltså bara godkännas om den kan genomföras med respekt för människovärdet (Lag 2003:460, 7 §).

En tydlig fördel med dokumentanalys är att den inte innehåller några undersökningsdeltagare. Detta eftersom data består av befintliga dokument som i fallet utgjordes av offentliga handlingar, vilket möjliggör replikering av studien. Materialet innehöll heller ingen sekretessbelagd information eller personuppgifter vilket gör att nyttjande av dokumentet inte strider mot varken offentlighetsprincipen och reglerna för offentlighet och

sekretess, eller Personuppgiftslagen (Offentlighets- och sekretesslag, 2009:400; Personuppgiftslag, 1998:204).

Genomgående under studien har jag som undersökningsledare tagit hänsyn till och reflekterade över min egen förförståelse i valet av problemformulering och frågeställningar, val av metod och teoretisk utgångspunkt samt i analysen av datamaterialet. Min förförståelse för vad som inryms i extremism- och radikaliseringsbegreppen kan ha lett till att jag behandlat och analyserat materialet felaktigt subjektivt. För att detta inte skulle bli etiskt problematiskt och för att kunna hävda transparens genom studiens analys redogjordes för den egna förförståelsen (avsnitt 4.5.1). Viktigt att poängtera är vidare att studien syftade till att få en fördjupad förståelse om framställningen av våldsbejakande extremism i socialarbetares utbildningsmaterial och språkets makt ur ett diskursanalytiskt perspektiv. Målet var alltså inte att åskådliggöra en objektiv sanning.

## 5. Resultat och analys

I följande avsnitt presenteras studiens resultat och analys. Baserat på studiens syfte och empirins innehåll har olika teman identifierats som kategoriserats under tre huvudsakliga rubriker. Rubrikerna motsvarar uppsatsens frågeställningar som studien syftar till att besvara. Under varje frågeställning redogörs för återkommande beskrivningar och diskurser som har identifierats genom analysprocessen, vilka vidare exemplifieras och redogörs för med utvalda citat ur materialet. För att fördjupa analysen har även diskurser identifierade i tidigare forskning analyserats och jämförts med materialen, liksom tolkningar av empirin styrks med hjälp av teoretiska perspektiv, begrepp och tidigare forskning.

### 5.1 Hur definieras skadliga riskbeteenden och åsikter?

Samtalskompassens och Socialstyrelsens utbildningsmaterial syftar till att hjälpa och informera personer som i sitt yrke kommer i kontakt med barn och unga vuxna, vilka löper risk för radikaliserings (Samordnaren, 2017c; Socialstyrelsen, 2017). I dokumenten lyfts dels strukturella riskfaktorer kopplade till individens sociala situation, och dels upplevelsestyrda riskbeteenden som läsaren uppmanas att vara uppmärksam på. Exempel på strukturella faktorer är ekonomisk orättvisa, arbetslöshet, utanförskap, bostadsbrist, ökad mångfald, diskriminering, maktmissbruk, segregation, invandring, polisvåld samt väpnade konflikter i världen (Samordnaren, 2017d). Det finns och kommer alltid att finnas personer och grupper i samhället som drabbas värre av sådana strukturella faktorer, men behöver för den saken skull aldrig utveckla någon ideologi eller upplevd tillhörighet till en extremistgrupp.

Det är faktorer som också känns igen när det handlar om olika former av social utsatthet. Det är viktigt att ha i åtanke att förekomsten av dessa faktorer i sig inte ger upphov till radikaliserings, men de kan innebära att personen kan vara i risk för radikaliserings (Socialstyrelsen, 2017:20).

Trots förekomsten av strukturella förklaringsmönster poängteras vidare att de primära orsakerna till att unga söker sig till våldsbejakande extremistmiljöer sällan är de extrema idéerna eller ungdomens sociala situation. Istället lockar gemenskapen i gruppen liksom olika upplevelsestyrda faktorer med känslor av ilska, upprördhet, rädsla, stress, hot, exkludering och maktlöshet (Samordnaren, 2017d; Socialstyrelsen, 2017). Detta i enlighet med tidigare forskning som föreslår att extremistiska grupperingar erbjuder individen gemenskap, spänning och möjlighet för individen att identifiera sig med gruppens gemensamma egenskaper och värderingar (Ds 2014:4; Gustafsson, Hyllengren & Ranstorp, 2015).

De upplevelsestyrda faktorerna kan yttra sig i olika tecken på en förändring hos individen som yrkesverksamma och personer i individens närhet bör vara uppmärksamma på.

Det kan handla om utseende, symbolbruk, vänner och socialt nätverk, förhållningssätt, åsikter och uttalanden och nya aktiviteter (Socialstyrelsen, 2017:22).

Denna språkliga framställning kan problematiseras då läsaren uppmanas till att notera minsta förändring hos individen som i grunden kan botten sig i naturliga, biologiska förändringar kopplade till tonåren och puberteten. Detta styrks av tidigare forskning som refererar till våldsbejakande extremism och radikaliseringsprocesser som ett ungdomsfenomen (Herz, 2016; Sivenbring, 2016). Olika riskbeteenden och ”orostecken” bör då närmast ses som faktorer generellt kopplade till ungdomsåren som en känslig period av identitets- och meningssökande (Carlsson 2016; Ds 2014:4; Moghaddam, 2005). Även om Socialstyrelsen (2017:22) poängterar att specifika signaler enbart kan vara uttryck för att ”barn och unga vuxna finner nya identiteter under vuxenblivande”, och att ”ett enskilt tecken eller en signal inte måste betyda att den unge är på väg att bli involverad i våldsbejakande extremism” finns risk för att citatet ovan tolkas felaktigt.

Bland de signaler och orostecken som läsaren uppmanas att vara uppmärksam på nämns att individen ändrar utseende och kläder, drar sig undan från skolan och fritidsaktiviteter, ändrar nätverk och umgängeskrets, umgås med grupper där det utövas våld eller annan kriminell verksamhet, visar intolerans mot andras åsikter samt deltar i demonstrationer och våldsamma sammanstötningar med andra grupper. Ytterligare riskbeteenden och riskåsikter som lyfts är att individen får sympati för, och söker efter våldsbejakande material på nätet, umgås med personer/ grupper som är kända för extremism, förkastar demokratiska principer, använder hatretorik och argumenterar för absoluta lösningar samt ägnar sig åt konspirationsteorier med ett tydligt konfrontativt ”vi och dem-tänk” (Samordnaren, 2017d; Socialstyrelsen, 2017).

Utifrån Faircloughs tredimensionella modell kan ovanstående formuleringar ses som uttryck för texternas transitivity – hur radikaliseringsprocessen mot våldsbejakande extremism som ett händelseförlopp kopplas till det handlande subjektet; den potentielle extremisterna (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Detta exemplifieras vidare i följande avsnitt om olika ”vägar in” i våldsbejakande extremism.

### 5.1.1 "Vägar in" i våldsbejakande extremism

Gemensamt konstaterar empirin att "det går inte att peka ut en specifik väg eller profil för involvering i våldsbejakande extremism" utan att det snarare handlar om att uppmärksamma komplexa mönster av förändringar i individens liv och beteende (Samordnaren, 2017d; Socialstyrelsen, 2017:17). Denna bild styrks av tidigare forskning som poängterar att det oftast är en multiproblematisk situation under en längre tidsperiod som innebär störst risk för radikaliseringsprocesser (Borum, 2011; BRÅ, 2001; Gustafsson, Hyllengren & Ranstorp, 2015).

Det går inte heller att ta fram en "radikaliseringscheck- lista" utan det handlar mer om att se förändringar i individers beteenden (Socialstyrelsen, 2017:17).

Materialens och tidigare forsknings konstaterande att det inte går att peka ut en specifik väg eller profil blir vidare paradoxalt i relation till materialens beskrivning av "fyra vägar in i våldsbejakande extremism"; *utagerarens väg*, *grubblarens väg*, *familjens väg* och *kontaktsökarens väg* (Borum, 2011; Samordnaren, 2017d; Socialstyrelsen, 2017:18–19).

*Utagerarens väg* - Personer som radikaliserar sig i extremism genom utagerarens väg kännetecknas av att de har olika problem. En otrygg uppväxt och tidig kriminell belastning är inte ovanligt. I bakgrunden finns ofta sociala eller psykologiska orsaker som gör att personerna blir utagerande och bryter mot samhällets regler och normer för att få uppmärksamhet, söka spänning eller skapa sig en identitet (Socialstyrelsen, 2017:18).

*Grubblarens väg* – Kännetecknas av ett sökande och inåtvänt beteende. Individen har svårt att finna sig till rätta i samhället, hänger på nätet, läser och funderar. Bakgrunden kan vara en trygg uppväxt i en familj som uppmuntrar tänkande och diskussioner om politik, ideologi och religion (Samordnaren, 2017d).

*Familjens väg* – Det finns de som dras till extremism av den enkla anledningen att sådana idéer redan anammats i den familj, släkt eller vänskrets som hon eller han är uppväxt i. Det handlar då inte om något som driver individen mot extremism, utan det finns som något " normalt " från början. Många har upplevt en isolerad barndom med få kontakter utanför familjesfären (Samordnaren, 2017d).

*Kontaktsökarens väg* - De personer som radikaliserar sig i extremism genom kontaktsökarens väg kännetecknas av att de söker kontakt med en person eller en grupp. Det vill säga, till skillnad från grubblaren och utageraren, lockas inte kontaktsökaren av spänning eller idéer och till skillnad från personer som radikaliserar sig genom familjens väg har kontaktsökaren ingen tidigare erfarenhet av radikala idéer. (Socialstyrelsen, 2017:19).

Den språkliga framställningen av olika ”vägar in” i våldsbejakande extremism kan problematiseras, framförallt utifrån två aspekter. För det första ger beskrivningarna en simplificerad bild av radikaliseringsprocessen avgränsad till de fyra olika vägarna, vilket kan ses som motsägelsefullt i förhållande till att det inte ”går att peka ut en specifik väg eller profil för involvering i våldsbejakande extremism” (Socialstyrelsen, 2017:17). För det andra ger materialen en personifierad beskrivning av radikaliseringsprocessen, vilket återigen kan ses som uttryck för texternas transitivity (Phillips & Winther Jørgensen, 2005).

Tillsammans bidrar dessa formuleringar till språkliga konstruktioner av potentiella extremister och vad som kännetecknar personer i riskzonen, vilket i praktiken kan innebära negativa reaktioner och misstänkliggöranden mot icke radikaliserade individer (Fairclough, 2013). Till exempel kan beskrivningen av ”grubblarens väg” tolkas som att uppväxtförhållanden präglade av uppmuntran till tänkande och diskussioner om politik, ideologi och religion är förknippade med risker för radikalisering. En sådan tolkning utgör inte bara ett problem för individen eller familjen. Det utgör även ett hot mot Sverige som en demokratisk stat.

### **5.1.2 Tunnelmetaforen**

I Samtalskompassen används metaforen ”radikaliseringstunneln” baserat på en liknelse av radikaliseringsprocessen vid en tunnel.

Ingången till tunneln symboliserar starten på radikaliseringsprocesser. De som kommer ut i den andra änden av tunneln kan anses vara ”färdigradikaliserade” (Samordnaren, 2017d).

En del går bara en bit i tunneln för att vända om ut igen. Andra går en bit in i tunneln och blir kvar där i årtal, kanske hela livet. Hur snabbt en individ går genom radikaliseringstunneln, eller vad de gör under tiden i tunneln kan variera. De som inte blir våldsutövare men stannar i tunneln med ett tankesätt som legitimerar våld som ideologisk metod, kan ändå utgöra ett möjligt hot mot sig själva och andra. Tillfälligheter kan driva dem längre in i tunneln och till våldshandlingar (Samordnaren, 2017d).

Som framgått av tidigare forskning syftar en stor del av det förebyggande arbetet till att identifiera och omvända potentiella, framtida extremister snarare än att rikta resurser till dem som redan befinner sig i slutet av ”tunneln” (Malmö stad, 2015; Samordnaren, 2016). Utifrån tunnel-metaforen förstås då alla personer som antas befinna sig någonstans i eller på väg in i tunneln som legitima subjekt för socialiserande åtgärder (Sahlin, 2000). Samtliga riskfaktorer

och riskbeteenden, så som ett öppet och aktivt politiskt engagemang, blir i radikaliseringsdiskursen förknippande med en framtid som våldsbejakande extremist. Likaså påverkar människors uppfattningar om tunneln och dess innehåll vilka identiteter som accepteras i dagens samhälle och vilka som inte gör det. Identiteter som antas utgöra ett hot mot den demokratiska rättsstaten och som behöver ”övervakas, åtgärdas och anpassas” (Sivenbring, 2016:3). Detta i enlighet med teoretiska resonemang kring den potentielle extremisten som en subjektsposition – ”det utrymme som människor kategoriserade på olika sätt ges för sitt agerande” (Boréus, 2011:165).

Vad gäller tunnelmetaforen som konstruktion går det att kritiskt reflektera över huruvida bilden av en cylinderformad tunnel symboliserar att vägen in i tunneln är lika bred och lättillgänglig som vägen ut. Tidigare forskning bekräftar att majoriteten med radikala åsikter aldrig engagerar sig i vålds- eller terrorhandlingar (Borum, 2011; Carlsson, 2016). Individer är med det sagt mer mottagliga för våldsbejakande influenser samt villiga att förlika sig med de krav som ställs i tunnelns början än i slutet av tunneln. Bilden av en cylinderformad tunnel kan tolkas som att ingen hänsyn tas till att det finns fler människor som överväger att agera utefter sina åsikter, än människor som faktiskt gör det. Detta bekräftas vidare i Polisens och Säkerhetspolisens rapport, *Våldsamt politisk extremism* som baseras på en kartläggande studie om ungdomars attityder till och deltagande i politiskt motiverade brott (Brå & Säkerhetspolisen, 2009).

### **5.1.3 Diskursen om positiva och negativa engagemang**

Generellt vad gäller analysen på textnivå framträder en diskurs för ett positivt, politiskt- och socialt engagemang bland samhällets unga, respektive negativa åsikter och engagemang.

Tanken är fri i det demokratiska samhället, hur extrem den än är. Extrema tankar om idéer både syresätter och utmanar demokratin. De kan bidra till en positiv eller negativ samhällsutveckling (Samordnaren, 2017d).

Svårigheten utifrån ovanstående citat ligger i att särskilja bra politiska-/ sociala engagemang från dåliga och i många avseenden går tidigare nämnda riskbeteenden att applicera på vilken fredlig aktivist som helst. Detta exemplifieras återigen genom Socialstyrelsens (2017) beskrivning av förändringar hos individen som orostecken för radikalisering.



Det kan handla om utseende, symbolbruk, vänner och socialt nätverk, förhållningssätt, åsikter och uttalanden och nya aktiviteter (Socialstyrelsen, 2017:22).

Materialen poängterar att gemensamt för de våldsbejakande miljöerna, och därigenom det icke önskvärda, negativa engagemanget är våldet och hatet (Samordnaren, 2017e; Socialstyrelsens, 2017). Enligt en tidigare undersökning gjord av Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen (2009) uppger en majoritet politiskt- och socialt aktiva ungdomar att de kan tänka sig att delta i politiskt motiverade olagliga handlingar. Med det i åtanke är det svårt att särskilja en extremist från en aktivist utan en tydlig definition för hur mycket och vilken typ av våld man får bruka eller förespråka.

Diskursen för positiva- respektive negativa engagemang styrks vidare i förhållande till tidigare forskning och argumentet att erbjuda ungdomar demokratiska plattformar som ett sätt att styrka deras motståndskraft mot radikalisering (Herz, 2016). I ett av Samtalskompassens metodstöd rekommenderas läsaren att ”arbeta med individens ideologiska engagemang” och att ”aktivera individens motivation på ett positivt och legitimerande sätt” (Samordnaren, 2017f).

Lyssna efter tvivel. Om individen tvivlar på vissa ideologiska åsikter ger det en möjlighet att ge konstruktiva alternativ. Peka på de negativa aspekterna av ett extremistiskt engagemang, t.ex. begränsade möjligheter och negativa reaktioner från människor som betyder något (Samordnaren, 2017f).

Hjälp honom/henne att börja med fysiskt krävande sporter eller förmedla kontakt med fysiskt krävande arbetsplatser, t ex brandkår, ambulans, ridskolor, polis, teater, dans, räddningstjänst etc. (Samordnaren, 2017f).

Förmedla kontakt med socialt och humanitärt arbete, t.ex. Stadsmissionen, Röda Korset, Rädda Barnen, Läkare utan gränser etc. (Samordnaren, 2017f).

I det sista citatet uppmanas läsaren att förmedla kontakt till, vad som underförstått framhålls som positivt politiskt- och socialt engagerade organisationer. Således kan materialet och citaten tolkas som socialiserande ambitioner att styra och ändra individers beteende på ett sätt som gynnar såväl deras eget välbefinnande som samhället (Sahlin, 2000). Detta utifrån vad makthavaren har bestämt karakteriserar ett ”positivt samhällsengagemang”.

Utifrån empirins beskrivning av riskbeteenden och negativa engagemang blir det vidare intressant att studera utestängningsprocedurer och den underförstådda synen på positiva engagemang (Boréus, 2011; Foucault, 2008). I kontrast till de faktorer som

förknippas med en potentiell extremist är en möjlig tolkning att ett positivt engagemang utmärks av ett samhällsengagemang på ett fredligt och icke kriminellt eller våldsamt sätt. Aktivisten bibehåller goda relationer till familj och vänner samt utvecklar inga destruktiva relationella band till grupper med extrema åsikter. Det positiva engagemanget karaktäriseras av ödmjukhet utan ett för tydligt reformiver och aktivisten tror sig heller inte veta bättre än andra eller förespråkar sina ståndpunkter som totala lösningar på samhällets problem.

## **5.2 På vilket sätt kategoriseras personer som löper risk att anamma våldbejakande, extremistiska åsikter och beteenden?**

I tidigare avsnitt (5.1.1) nämndes hur radikaliseringsprocessen personifieras genom beskrivningen av fyra olika ”vägar in” i våldsbejakande extremism. Beskrivningarna skapar språkliga konstruktioner av olika riskprofiler utifrån suspekta beteenden och åsikter. I Samtalskompassen fördjupas kategoriseringen av riskidentiteter då materialet separat lyfter fram forskaren Peter Nessers ”fyra grundkaraktärer baserat på grundliga analyser av vad som kännetecknar personer aktiva i islamistiska terrorrörelser i Europa” (Samordnaren, 2017d).

Entreprenörerna uppträder som ledare. De är proaktiva, kommunicerande, de rekryterar, motiverar och utbildar följarna i nätverket. De är ofta gifta och har barn. De är karismatiska religiösa/politiska aktivister med en stark känsla för rättvisa. De uppfattas som passionerade och hängivna till sociala och politiska frågor, och de kräver respekt från sin omgivning (Samordnaren, 2017d).

Skyddslingarna liknar entreprenörerna men är underordnade och yngre (bokstavligt eller erfarenhetsmässigt) än dessa. [...] Skyddslingarna är intelligenta, välutbildade, väluppfostrade och experter på sina kompetensområden (till exempel bombtillverkning eller IT-kunskap) (Samordnaren, 2017d).

De missanpassade är individer som ofta misslyckas med sociala relationer. De har vanligtvis trassliga bakgrunder och är kriminella. De verkar vara mindre ideologiskt intresserade än entreprenörerna och skyddslingarna. [...] (Samordnaren, 2017d).

Sökare har vanligtvis mindre specifika skäl till varför de ansluter sig till våldsbejakande extremism. De följer med strömmen av vad som i huvudsak förefaller vara sociala skäl (Samordnaren, 2017d).

Återigen exemplifierar citaten konstruktioner av olika subjektpositioner/ riskidentiteter genom avgränsade benämningar så som ”entreprenörer”, ”skyddslingar”, ”de missanpassade” och ”sökare” (Boréus, 2011; Samordnaren, 2017d). I förlängningen kan det bidra till en ökad

risk för negativa reaktioner och misstänkliggöranden mot muslimer som saknar våldsbejakande, extremistiska värderingar men som i övrigt passar in på någon av de ovanstående beskrivningarna.

Entreprenörer och skyddslingar är sannolikt de som löper störst risk och som också är de svåraste att nå med förebyggande insatser. De går in i extremismen för att de tror på dess idéer. Tron är en stark kraft svår att både stå emot och att ställa sig upp mot. Kommer dessa personer från grubblarens eller familjens väg, är kraften troligen ännu starkare (Samordnaren, 2017d).

Samtalskompassen ger i citatet uttryck för att vissa av de beskrivna karaktärerna är förknippade med högre risk och starkare koppling till våldsbejakande extremism. Samtidigt bör användandet av termer så som ”sannolikt” och ”troligen” i sammanhanget ses som uttryck för textens modalitet - i vilken utsträckningar författaren instämmer med formulerade påståenden och slutsatser (Phillips & Winther Jørgensen, 2005). Utifrån citatet kan därmed tolkas att utbildningsmaterialet gör anspråk på att förmedla en objektiv sanning som framhåller och kategoriserar ”entreprenörer” och ”skyddslingar” med ursprung från ”grubblarens eller familjens väg” som särskilt starkt knutna till våldsbejakande extremistiska värderingar. Detta genom förstärkande uttryck så som ”en kraft svår att både stå emot och att ställa sig upp mot” och ”kraften troligen ännu starkare” (Phillips & Winther Jørgensen, 2005; Samordnaren, 2017d).

### **5.2.1 Diskursen om det islamistiska hotet**

Genomgående tar informationen om islamistisk extremism och terroristnätverk mer utrymme i förhållande till de andra extremistiska miljöerna. Detta kan tolkas som att det antingen finns mer information om islamistisk extremism, alternativt att extremistgruppen kräver mer uppmärksamhet då deras existens utgör ett större problem/hot än de andra miljöerna. Den oproportionerliga fokuseringen på islamistisk extremism exemplifieras bland annat i Socialstyrelsens (2017:21) utbildningsmaterial och information om ”unga radikaliserade kvinnor”.

På senare tid har kvinnornas roll i religiösa extremistmiljöer börjat uppmärksammas. Mycket tyder på att kvinnor spelar en alltmer aktiv roll. Exempelvis reste allt fler kvinnor till Syrien för att ansluta sig till Islamiska staten, (IS), även om kvinnorna fortfarande är få till antalet (Socialstyrelsen, 2017:21).

Informationen om radikaliserings av kvinnor är specifikt inriktad på islamistisk extremism vilket utesluter kunskap och information om kvinnor involverade i någon av de andra extremistiska miljöerna. Genom analys av utestängningsprocedurer kan materialet underförstått tolkas som att kvinnor i allmänhet enbart engagerar sig i religiös, islamistisk extremism, vilket inte överensstämmer med verkligheten (Boréus, 2011; Sivenbring, 2016). Inom alla extremistmiljöer finns det ideal och föreställningar om hur män och kvinnor skall vara och enligt Vestel och Bakken (2016) är det viktigt att inbegripa normkritiska aspekter, inte minst med avseende på traditionella könsnormer, i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism.

Tidigare forskning har identifierat en diskurs kring våldsbejakande islamism som stämplar och likställer våldsamma, icke-demokratiska värderingar med islam som religion och ideologi (Törnberg & Törnberg, 2016; Wijsen, 2013). En sådan diskurs kunde dock inte urskiljas i empirin. I viss utsträckning använder Samtalskompassen citat från intervjuer med tidigare extremister som för tankarna till en sådan diskurs och behovet av kontroll/övervakning av muslimer generellt.

Bland dagens muslimer väljer många att vända sig mot den väpnade grenen för att söka en identitet (Samordnaren, 2017g).

Samtidigt konstateras tydligt och upprepande att religionen islam ”rymmer en mångfald av olika tolkningar och förhållningssätt”, däribland grupperingar och företrädare för den våldsbejakande extremismen (Samordnaren, 2017h).

Enligt tidigare forskning finns det skillnad i hur våldsbejakande extremism och radikalism relateras till olika grupperingar. Medan extremism vanligen kopplas till politiska, vänster- respektive högerextremistiska miljöer kategoriseras våldsbejakande muslimer i huvudsak som radikala terrorister (Sivenbring, 2016). Samma mönster gick att urskilja i Samtalskompassen med upprepade hänvisningar till terroraktioner så som ”självmoordsbombaren i Stockholm 2010”, ”Bostonbomberna 2013” och ”terroredåden i Paris 2015” i informationen om islamistisk extremism (Samordnaren, 2017i). De språkliga kategoriseringarna skapar vidare förväntningar på och föreställningar om de människor de berör (Boréus, 2011). Detta styrks av tidigare forskning som poängterar att sådana hänvisningar kan utgöra ett problem eftersom majoriteten radikala aldrig engagerar sig i terrorism, liksom de förhöjer allmänhetens/ läsarens rädsla och skepsis mot islam som religion (Borum, 2011; Carlsson, 2016).

### 5.2.2 Diskursen om de extremistiska miljöernas likhet/olikhet och allvarlighetsgrad

För att följa upp ovanstående diskussion framhåller tidigare forskning vikten av att, ur ett förebyggande perspektiv, skilja på de olika extremistiska miljöerna; vit makt-miljön, den autonoma miljön samt islamistisk extremism. Detta på grund av att miljöerna och deras medlemmar utmärks på varierande sätt, varpå kunskap om olika varningssignaler för respektive extremistisk miljö är väsentligt (Ds 2014:4).

I Samtalskompassen presenteras de olika extremistiska miljöerna separat och ingående med tydlig redogörelse för såväl miljöernas ”historik”, ”ideologi”, ”grupperingar” och ”symboler”, som ”vägen in” och ”vägen ut” (Samordnaren, 2017c). Dock benämns vit makt-miljön och den autonoma miljön som våldsbejakande högerextremism respektive våldsbejakande vänsterextremism, vilket tidigare forskning lyfter som problematiskt. Detta mot bakgrund av att vad som kan anses traditionellt höger eller traditionellt vänster är beroende av sociokulturell kontext (Ds 2014:4).

I Socialstyrelsens (2017) material upprätthålls en neutral ton som underförstått kan tolkas syfta till att inte göra någon skillnad på de olika extremistiska miljöerna, mer än att nämna att de existerar. Ett sådant förhållningssätt – att inte göra skillnad på extremist och extremist – poängterar Borum (2011) kan vara bekymmersamt. Det bidrar till en osäkerhet som i den sociala praktiken kan det leda till antingen passivitet, förvirring och en svårighet för läsaren att dra nytta av materialet utifrån dess faktiska syfte som stöd i handling. Alternativt är en möjlig konsekvens att oskyldiga individer misstänkliggörs (ibid.).

I både Samtalskompassen och Socialstyrelsens material framgår indikationer på att alla former av våldsbejakande extremism är lika illa, vilket exemplifieras i följande citat.

Gemensamt för de miljöer som presenteras i det här materialitet är hatet och våldet. Det som skiljer dem åt är ideologierna. Det är också det som skiljer miljöerna från andra typer av våldsutövande grupper i samhället (Samordnaren, 2017e).

Det är inte personens åsikter som ska kunna leda till insatser från socialtjänsten, utan de behov av skydd och stöd som kan följa av att man deltar i våldsbejakande extremism. (Socialstyrelsen, 2017:11).

Citaten kan tolkas som att de olika extremistmiljöerna klumpas samman utifrån argumentet att deras ideologiska åsikter inte är av central betydelse, varken i det förebyggande arbetet mot extremistiska miljöer eller i utformandet av - och rätten till insatser. ”Hatet och våldet” är det som förenar miljöerna, vilket även styrks av tidigare forskning (Dir 2014:103). Respektive extremistmiljö legitimerar med andra ord våld i specifika situationer och för specifika syften.

Den autonoma vänstern driver sakfrågor som generellt tilltalar många människor. Den arbetar bland annat mot rasism, sexism, homofobi, för en bättre miljö och djurens rättigheter. [...] Gemensamt för dem som ingår i den autonoma miljön är en föreställning om att det nuvarande statsskicket är förtryckande och saknar legitimitet. Under vissa förutsättningar är det därför rätt att begå brott för politiska ändamål. (Samordnaren, 2017j).

Syftet med den autonoma extremistmiljöns våldsanvändande beskrivs utifrån ovanstående citat som välmenat och politiskt rättfärdigt baserat på gemensamma samhällsliga värden. Den förskönande språkliga framställningen riskerar att ge läsaren en snedvriden positiv bild av den autonoma miljön. Detta i jämförelse med vit makt-miljön och islamistisk extremism.

Högerextremister ser samhället som genomsyrat av det judiska inflytandet, mångkulturalism och liberalism. [...] Aktivisterna uppfattar sig ofta som ett slags krigare i ett pågående heligt raskrig där de måste strida för den vita rasens överlevnad. Organisationernas medlemmar har figurerat i rättsliga processer om olaga vapeninnehav eller ertappats med att lägga upp vapenförråd (Samordnaren, 2017k).

Den världsbild som målas upp inom den våldsbejakande islamistiska miljön handlar om ett krig som resten av världen antas bedriva mot muslimer. [...] Radikala predikanter i Väst försöker skapa en vi och dom-känsla hos unga muslimer som stärker den konspiratoriska föreställningen om att den muslimska gemenskapen, ”Ummah”, är under samlad attack. Därför anser anhängare till ideologin att muslimer måste försvara sig med våld (Samordnaren, 2017l).

I det första citatet finns flera negativt laddade uttryck så som ”raskrig”, ”strida” och ”olaga vapeninnehav”, vilket initialt skapar negativa obehagskänslor. Medlemmarna beskrivs utifrån deras vapenintresse samt deras bristande laglydighet, vilket får vit makt-miljön att framstå som värre i förhållande till den autonoma miljön. Samma intryck ger även det andra citatet med negativt laddade språkformuleringar så som ”krig”, ”konspiratoriska föreställningen”, ”attack” och ”våld”.

Mot bakgrund av ovanstående citat och vid analys av Samtalskompassen framträder således en konfliktfylld diskurs genom vilken det finns en skillnad mellan vad som uttryckligen beskrivs och vilka underförstådda budskap som förmedlas. Uttryckligen formuleras att de ideologiska åsikterna saknar betydelse i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism och att samtliga extremistmiljöer betraktas som lika illa. Vad som språkligt underförstås är dock att den autonoma vänstern framhålls och kategoriseras som mindre våldsamma och farliga ur ett samhällsperspektiv. Detta illustreras inte minst på textnivå och i Samtalskompassens presentation av de olika extremistiska miljöerna där vänsterextremism beskrivs under rubriken ”En politisk subkultur” (Samordnaren, 2017j).

Motsvarande rubriker för högerextremism och islamistisk extremism är ”Rasism och judehat” respektive ”Krigsbilder” (Samordnaren, 2017k; Samordnaren, 2017l).

### **5.3 På vilket sätt diskuteras våldsbejakande extremism i relation till demokrati och socialisation av människor med avvikande, antidemokratiska uppfattningar?**

Ett återkommande tema i materialen är den poängterade svårigheten att veta om en person håller på att radikaliseras eller inte.

Att ha höga riskfaktorer är inte synonymt med att vara kriminell eller på väg in i radikalisering. Det kan tvärtom vara så att personer med låga riskfaktorer kriminaliserar eller radikaliserar (Samordnaren, 2017f).

Ett enskilt tecken eller en signal måste dock inte betyda att den unge är på väg att bli involverad i våldsbejakande extremism utan kan vara ett sökande efter vem man vill vara (Socialstyrelsen, 2017:22)

Beroende på omständigheterna kan samma behov utvecklas till styrkor eller svagheter, de kan leda till ett positivt samhällsengagemang eller mot en destruktiv tillvaro inom kriminalitet eller extremistiska miljöer. Var därför uppmärksam på att förändringspotentialen hos motivationsfaktorerna kan leda åt olika håll (Samordnaren, 2017f).

Det sista citatet speglar tidigare diskussion om positiva- och negativa engagemang (avsnitt 5.1.3), varpå läsaren uppmanas att vara uppmärksam och försiktig med att misstänkliggöra beteenden som i grunden enbart utgör uttryck för ett positivt samhällsengagemang. Ett sådant misstänkliggörande kan ”tolkas kontraproduktivitet som en bekräftelse på att myndigheter övervakar och förföljer individen”, samt strider mot individens grundlagsskyddade rätt till yttrandefrihet (Samtalskompassen, 2017b). Samtidigt lyfter Samtalskompassen att passivitet vid upptäckten av ”riskbeteenden” kan leda till att det extremistiska beteendet eskalerar och framkallar fara för individen och allmänheten. I materialet uppmanas läsaren därför att ”värdera konsekvenserna av att agera eller att vara passiv” (ibid.).

Det finns således en tendens av inkonsekvens och osäkerhet i materialen som å ena sidan informerar läsaren om vilka riskbeteenden denne ska notera och hur personen bör agera. Å andra sidan poängteras osäkerheten i ett sådant handlande eftersom olika orostecken kan signalera falskt alarm, varpå effekten av ett ingripande riskerar att motverka ett positivt samhällsengagemang. Denna tendens är framstående i Samtalskompassen och kan ses som ett uttryck för materialets modalitet – i vilken uträkning författaren instämmer, och i det här fallet försvagar bilden av den potentiella extremisten (Philips & Winther Jørgensen, 2005).

Eller som en polisassistent i ett av Samtalskompassens filmklipp med förebyggare beskriver; ”Det finns inga enkla svar, eller enkla sanningar [...]” (Samordnaren, 2017m).

Samtidigt bör texten jämföras med Lindekildes (2012) och Sahlins (2000) diskussion om socialisation som preventionsmodell och disciplinering av samhällets unga. Enligt Samtalskompassen kan läsarens ingripande och misstänkliggörande motverka individens befintliga samhällsengagemang och tilltro till myndigheter. I ljuset av Lindekildes (2012) diskussion om iatrogena effekter framträder dock ytterligare en risk då den stigmatiserande effekt som kontrollerande åtgärder har kan leda till att personer radikaliseras. En risk som materialet förbiser.

Enligt tidigare forskning är det problematiskt när material och yrkeskunniga utgår från demokrati som något statiskt utan vidare förhandling (Sivenbring, 2016). Något som kan föras vidare till nästkommande generationer eller värderingar/åsikter som individer med ”antidemokratiska värderingar” kan socialiseras till att tycka och absorbera (Sahlin, 2000).

Om individen hänger i våldsbejakande extremistiska miljöer on- eller offline, är det viktigt att intressera sig för det ideologiska ställningstagandet. Avvakta tills individen själv tar upp det. Huvudregeln är att först fokusera på att bygga en bra relation, undersöka livssituationen och arbeta med motivationen. Ibland räcker det för att individen själv börjar se miljöer som mindre attraktiva och andra som mer attraktiva (Samordnaren, 2017f).

Ovanstående citat kan tolkas som att det redan finns en färdigförhandlad bild av ”mindre attraktiva” respektive ”mer attraktiva” miljöer. Enligt Sivenbring (2016) utesluter en sådan syn på demokrati oliktankande och stänger ute vissa personer från demokratiska förhandlingar. Även om Samtalskompassen uppmanar läsaren till att lyssna och ”intressera sig för det ideologiska ställningstagandet” kan texten underförstått tolkas poängtera vikten av att övertyga motparten till att ”byta sida”, utifrån samhällets syn på positiv utveckling (Sahlin, 2000). Detta istället för att prioritera aktiverandet av demokratiska processer som tillåter debatt, samtal och analys (Davies, 2014) I en tid när forskning identifierar unga människors missnöje med demokratin i sin nuvarande form, och hur de erfar att deras åsikter ogiltigförklaras och inte tas på allvar, blir ett sådant förhållningssätt särskilt problematiskt (Abdelzadeh, 2014; Sivenbring, 2016).



### 5.3.1 En säkerhetspolitisk diskurs

I det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism, liksom i det studerade materialet förefaller det finnas en tydlig fokusering på förebyggande och förhindrande åtgärder. Något som i relation till tidigare forskning går att koppla till en säkerhetspolitisk diskurs genom vilken övervakning och kontroll ges stort utrymme (Sivenbring, 2016). Detta mot bakgrund av osäkerheten och oförmågan att överblicka hotet och dess karaktär, vilket påkallar behov av vissa säkerhetsåtgärder (Sivenbring, 2016).

Det finns flera straffbestämmelser i brottsbalken som kan aktualiseras i samband med våldsbejakande extremism, till exempel bestämmelser om:

- brott mot person (våld, hot och trakasserier)
- egendom (skadegörelse)
- allmän ordning. (Socialstyrelsen, 2017:11)

Ovanstående beskrivning listat i Socialstyrelsens (2017:11) inledande kapitel ”Förebygga och upptäcka” tillsammans med definitionen för våldsbejakande extremism. Således får läsaren direkt utifrån textens beskrivning och uppbyggnad en förståelse för problemets brottskaraktär och vikten av att definiera det som just ett kriminellt beteende med fokus på brottspreventiva, straffande åtgärder. Detta styrks vidare utifrån följande citat.

Därför är förebyggande arbete mot våldsbejakande extremism ett av flera perspektiv inom brottsförebyggande arbete. Och därför kan man använda mycket av den kunskap som finns inom brottsförebyggande arbete generellt (Samordnaren, 2017b).

Att förebygga att en ung människa dras in i våldsbejakande extremism är ingen ”quick fix”. Det är ett långsiktigt arbete, präglat av omsorg och empati. Det individuella riskbeteendet kan jämföras med motsvarande för kriminalitet eller missbruk. Det vill säga ett beteende som omedelbart eller på sikt kan medföra skador för en själv eller andra (Samordnaren, 2017b).

Det sistnämnda citatet kan problematiseras framförallt utifrån två aspekter. För det första likställs extremistiskt riskbeteende med ”kriminalitet eller missbruk”, vilket riskerar att gör beskrivningen av en potentiell extremist och riskbeteenden ännu mer diffus. I praktiken kan det leda till att personer med exempelvis beroendeproblematik misstänkliggörs och pekats ut som anhängare av extremistiska miljöer felaktigt.

För det andra förklaras detta utifrån att det rör sig om ”ett beteende som omedelbart eller på sikt kan medföra skador för en själv eller andra”. Extremism liknas närmast vid ett sjukdomstillstånd som individen inte själv är kapabel att ta sig ur utan samhällets hjälp. Med

förskönande språkliga formuleringar såsom ”omsorg” och ”empati” lyfts Samtalskompassen som en positiv, läkande insats där förändringsprocesser ”sker på grund av ett rationellt val för att slippa obehagliga konsekvenser” (Samordnaren, 2017b). Således synliggörs vad som kan tolkas som en brottspreventiv socialisationsdiskurs där insatser och internalisering av normer rättfärdigas utifrån ambitionen att förändra beteenden som hindrar individens positiva utveckling. Liksom främja beteenden som gynnar samhället (Sahlin, 2000).

Den säkerhetspolitiska diskursen exemplifieras vidare i Samtalskompassens uppmaning till vuxna att föra en dialog med individen i syfte att identifiera, utreda och eventuellt anmäla riskbeteenden. Även Socialtjänstens utbildningsmaterial uppmanar till utredningsverksamhet.

Riskbeteenden varierar och kan visa sig på olika sätt för olika vuxna. [...] För att ta reda på hur pass oroad man ska vara behöver man undersöka situationen och beteendet närmare (Samordnaren, 2017b).

Utred: om det finns underlag för det – tillsätt en utredning för eventuella stödinsatser. Det kan handla om att individen visar sig ha gått så långt in i en radikaliseringsprocess att det krävs särskild avhopparkompetens och resurser. Det kan också handla om att individen är så tätt knuten till en våldsbejakande extremistisk grupp att det utgör en fara för hans eller hennes säkerhet. Då kan kontakt med Säkerhetspolisen krävas (Samordnaren, 2017b).

Det kan handla om att tillsammans med polis och skola vara uppmärksam på vad som sker i närområdet och att informera generellt om socialtjänstens verksamhet. Föreningar och andra aktörer kan också vara med i samverkansarbete och på så sätt kunna närma personer i riskzon ur olika aspekter (Socialstyrelsen, 2017:31).

Utifrån citaten uppmanas vuxna i allmänhet och yrkesverksamma bland barn och ungdomar i synnerhet att övervaka och utreda beteenden som oroar. Med tidigare forskning som referensram riskerar en sådan verksamhet, som annars är förlagd på polisen, att leda till en förtroendeförlust från dem som kanske behöver trygga vuxenrelationer allra mest och ett ifrågasättande av demokratin som samhällsform (Malmö stad, 2015). Likaså ökar risken för stigmatisering och radikalisering enligt Lindekildes (2012) diskussion om iatrogena effekter.

Den säkerhetspolitiska diskursen kan således anses skydda demokratin i sin nuvarande form, som en ”tillfällig lösning” på ett svårhanterligt samhällsproblem (Sivenbring, 2016). Dock konstateras att diskursen knappast har någon större inverkan på demokratisering av framtida medborgare, varpå framtida fokus måste ligga vid hur demokratin kan stärkas - och extremism bekämpas - genom främjande åtgärder.

## 6. Slutdiskussion

Syftet med uppsatsen var att göra en kritisk diskursanalys av hur våldsbejakande extremism, riskgrupper och riskbeteenden framställs i socialarbetares utbildningsmaterial. Vidare låg fokus även vid att granska hur materialen diskuterar extremism i relation till demokrati och socialisation av människor med avvikande övertygelser. Utbildningsmaterialen som studerades utgjordes av den Nationella samordnarens webbaserade material, *Samtalskompassen* och Socialstyrelsens dokument, *Våldsbejakande extremism – ett utbildningsmaterial för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna* (Samordnaren, 2017c; Socialstyrelsen, 2017). Detta mot bakgrund av att materialen riktar sig specifikt som stöd- och informationsinsats till professionella i allmänhet och socialarbetare i synnerhet, som i sitt yrkesliv kommer i kontakt med personer i riskzonen för radikaliserings.

Det demokratiska samhället syftar till att värna om medborgarnas såväl demokratiska rättigheter som känsla av trygghet och delaktighet. I många avseenden kan demokrati och extremism konstateras befinna sig i ett motsatsförhållande till varandra. En av de viktigaste åtgärderna i det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism går därför ut på att främja demokratin liksom upprätthållandet av demokratiska värderingar (Sivenbring, 2016). Min uppfattning är att det, i arbetet med att identifiera, kartlägga och utreda riskbeteenden, finns en reell risk för att även politisk, fredlig aktivism kontrolleras, stigmatiseras och misstänkliggörs. Detta inte minst till följd av den tendens till osäkerhet som finns i materialens beskrivningar av riskbeteenden liksom rekommendationer för när man som professionell bör agera eller förhålla sig passiv.

För att utreda ovanstående problembeskrivning utgick jag ifrån Faircloughs tredimensionella modell med analys av texten, den diskursiva- och den sociala praktiken samt med utgångspunkt i uppsatsens frågeställningar;

- Hur definieras skadliga riskbeteenden och åsikter?
- På vilket sätt kategoriseras personer som löper risk att anamma våldsbejakande, extremistiska åsikter och beteenden?
- På vilket sätt diskuteras våldsbejakande extremism i relation till demokrati och socialisation av människor med avvikande, antidemokratiska uppfattningar?

Medan fokus för de första två frågeställningarna låg vid analys av textnivån och den diskursiva praktiken, analyserades den sociala praktiken framförallt i relation till den tredje och sista frågeställningen om de demokratiserande och socialiserande åtgärdernas effekter.

Resultatet av analysen visade som ovan nämnt på en poängterad osäkerhet i dokumentens beskrivningar av riskbeteenden och riskåsikter. Materialen framhöll hur ”det går inte att peka ut en specifik väg eller profil för involvering i våldsbejakande extremism” (Socialstyrelsen, 2017:17). En formulering som jag ansåg paradoxal i förhållande till materialens personifierade beskrivningar av ”vägar in” i extremism. Beskrivningarna menar jag går att tolka som olika riskidentiteter, vilket kan anses problematiskt eftersom flera av de beskrivna riskbeteendena går att identifiera hos vilken tonåring som helst.

Trots ovanstående osäkerhet i beskrivningarna fann jag ett diskursivt mönster i utbildningsinsatsernas ambition att separera positiva, politiska- och sociala engagemang från negativa. Detta genom att ”aktivera individens motivation på ett positivt och legitimerande sätt” (Samordnaren, 2017f). Dock saknades en tydlig beskrivning och definition för vilka engagemang som ur ett samhällsperspektiv kan anses legitima och inte. Enligt min uppfattning utgör det ytterligare ett exempel på hur svår uppgiften att identifiera och förebygga våldsbejakande extremism är. Å ena sidan går det att utläsa, utifrån definitionen för våldsbejakande extremism, att det är våldsanvändningen eller förespråkandet av våld som utmärker en extremist från en fredlig aktivist. Å andra sidan poängterar tidigare forskning att en sådan gränsdragning kräver såväl en avgränsad definition för våld som ett ifrågasättande av ”den demokratiska samhällsordningen” (DS 2014:4; Herz, 2016). Risken blir annars att personer som använder eller förespråkar våld för att uppnå ett ideologiskt mål per automatik placeras i en position som motståndare till demokratin.

Tidigare forskning har identifierat en diskurs kring islamistisk extremism, som stämplar och likställer våldsamma, icke-demokratiska värderingar med islam som religion och ideologi (Törnberg & Törnberg, 2016; Wijzen, 2013). En sådan diskurs kunde inte urskiljas i empirin. Däremot bidrog språkliga beskrivningar av de olika extremistmiljöerna till vad jag tolkade som en snedvriden bild av den autonoma miljön som mindre allvarlig, våldsam eller farlig i förhållande till vit makt-miljön liksom islamistisk extremism. Då språket bär makten att forma vår värld och det vi vet om den, kan sådana beskrivningar ses som problematiska (Philips & Winther Jørgensen, 2005). Detta på grund av att de formar en ”sanning” om de olika extremistiska grupperna, vilket i förlängningen påverkar hur individer beskrivs, uppfattas och behandlas.

Slutligen kunde en säkerhetspolitisk diskurs identifieras i empirin som Sivenbring (2016) menar har aktiverats på grund av att vi inte kan överblicka hotet och dess karaktär. Diskursen grundar sig i språkliga uppmaningar till första linjens professionella att utöva socialisation och demokratifostrande åtgärder gentemot personer som de uppfattar ligga i

riskzonen för radikaliserings (Sahlin, 2000). Det handlar om brottspreventiva, övervakande och kontrollerande åtgärder samt uppmuntran till internalisering av samhällets normer. Detta utifrån vad som enligt mig framstår som färdigförhandlade demokratiska värderingar om ”ett positivt samhällsengagemang”.

I materialen framhålls vilka negativa konsekvenser ovanstående säkerhetspolitiska åtgärder kan få för individen och det demokratiska samhället. Dock saknar jag i materialet ett risktänk jämförbart med Lindekildes (2012) resonemang om iatrogena effekter, och hur stigmatiseringen i sig kan öka risken för radikaliserings. Samtidigt menar Herz (2016) att det är direkt kontraproduktivt att aktörer inom hälso- och sjukvård, skola och socialtjänst tar över den säkerhetspolitiska diskurs som idag sätter tonen för det preventiva arbetet mot våldsbejakande extremism. En slutsats som jag håller med om.

Ovanstående diskussion om professionellas ursprungliga uppdrag och den säkerhetspolitiska diskurs som allt mer har kommit att präglade deras arbete kan förenas i ett resonemang kring balansen mellan stöd och kontroll. Frågan är vilken av dessa riktningar som ska styra arbetet och vad som i längden gynnar såväl samhället som individen. Socialt arbete är en komplex, människobehandlande verksamhet som bygger på upprättandet och upprätthållandet av respektfulla, empatiska och tillitsfulla relationer mellan professionell och klient. Med arbetsuppgifter som syftar till att kontrollera och övervaka särskilda individer och grupper riskerar således dessa relationer att gå förlorade, såväl som individens tillit och potentiellt hoppet om en ljusare framtid.

## **6.1 Framtida forskning**

Våldsbejakande extremism, radikaliserings av unga och hur vi genom institutionell samverkan ska arbeta förebyggande och demokratiförnjande är idag högprioriterade ämnen på den politiska agendan. Trots den stora mängden befintlig litteratur och tidigare gjorda studier om våldsbejakande extremism ställer snabbt föränderliga omvärldsförhållanden krav på mer kunskap inom området. Bland annat hade det varit intressant att studera språkliga beskrivningar och människors uppfattningar om våldsbejakande extremism i relation till traditionella könsnormer. I min litteratursökning fann jag en betydande brist på tidigare gjorda studier som har granskat beskrivningen av extremistiska beteenden och åsikter i relation till kön. Endast en studie av Vestel och Bakken (2016) hade tittat på ideal och föreställningar om hur män och kvinnor skall vara inom olika extremistmiljöer. Samma författare konstaterade att killar tenderar att visa mer positiva attityder till att bruka våld för att åstadkomma politisk

förändring än vad tjejer gör. I relation till tidigare forsknings konstaterande av vikten att skilja på de olika extremistiska miljöerna och vad som utmärker deras medlemmar (Ds 2014:4), vore det också intressant och högst relevant att titta närmre på om riskbeteenden och orostecken skiljer beroende på kön.

Uppsatsens mål var att kritiskt granska socialarbetares utbildningsmaterial med fokus på språkets makt i beskrivningar av vad som karakteriserar en extremist, extremistiska riskbeteende, samt antidemokratiska värderingar. Utifrån studiens syfte och för att få en större insikt i socialarbetares upplevelser och tolkningar hade även intervjuer med socialarbetare varit ett möjligt metodval, och därigenom en idé inför framtida forskning. Det hade även varit intressant att undersöka hur unga människor idag uppfattar åtgärderna, liksom deras tilltro till myndigheter och det demokratiska samhället.

## Källförteckning

- Abdelzadeh, A. (2015). Den missnöjda demokraten: ungas politiska missnöje och engagemang i en tid av förändring. I Forskarantologi, SOU 2015:96. *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Justitiedepartementet. 607-651.
- Ahrne, G. & Svensson, P. (2011). "Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen". I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 8-16.
- Bjørge, T. & Gjelsvik, I. M. (2015). *Forskning på forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme: En kunnskapsstatus*. (PHS Forskning 2015: 2). Oslo: Politihøgskolen.
- Boréus, K. (2011). "Texter i vardag och samhälle". I Ahrne G & Svensson P (red.) (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 157-175.
- Borum, R. (2011). 'Radicalization into Violent Extremism, I: A Review of Social Science Theories'. *Journal Of Strategic Security*, 4(4), 7-36.
- Brottsförebyggande rådet (2001). *Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*. (Rapport 2001:15). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2017). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2015*. (Rapport 2017:5). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen (2009). *Våldsamt politisk extremism – Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. (Rapport 2009:15). Västerås: Edita Norstedts.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Andra Uppl. Malmö: Liber.
- Börjesson M. & Palmblad E. (2007). *Diskursanalys i Praktiken*. Malmö: Liber.
- Carlsson, C. (2016). *Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt*. Institutet för Framtidsstudier. Forskningsrapport 2016/1. Stockholm: Elanders.
- CVE (2018). *Center mot våldsbejakande extremism: Om CVE*. [<https://www.cve.se/om-cve.html>]. Hämtad 2018-02-03]

- Davies, L. (2009). Educating against Extremism: Towards a critical politicisation of young people. *International review of education*. 55(2/3), 183-203.
- Dir 2014:103. *En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- DS 2014:4. *Våldsbejakande extremism i Sverige – nuläge och tendenser*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis – The critical study of language*. London: Longman.
- Foucault, M. (2008). *Diskursernas kamp*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Gustavsson, L., Hyllengren, P. & Ranstorp, M. (2015). *Förebyggande av våldsbejakande extremism på lokal nivå. Exempel och lärdomar från Sverige och Europa* (CATS-rapport, 2015). Stockholm: Centrum för asymmetriska hot- och Terrorismstudier (CATS), Försvarshögskolan.
- Herz, M. (2016) *Socialt arbete, pedagogik och arbete med så kallad våldsbejakande extremism – En översyn*. Göteborg: Segerstedtinstitutet
- Johansson, S. & Arvidsson, M. (2016). Att bekämpa det onda eller främja det goda. Fyra verksamhetsperspektiv på individer i våldsbejakande miljöer samt preventionsarbete runt dessa. *Sociologisk Forskning*, 53(4), 345-370.
- Ju 2014:18. *Verksamhetsrapport: en nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Lindblom, J. & Stier, J. (red.) (2011) *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindekilde, L. (2012c) Neo-liberal governing of “radicals”: Danish radicalization prevention policies and potential iatrogenic effects. *International journal of conflict and violence*, 6(1), 109-125.



Malmö stad (2015). *Malmös arbete med att värna demokratin mot våldsbejakande extremism - en del av arbetet med normbrottsprevention bland unga*. Malmö: Malmö stad, Stadskontoret.

Meeuwisse A. & Swärd H. (2013). "Perspektiv på sociala problem - några positioner". I Meeuwisse A. & Swärd H. (red.) (2013). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur, ss. 96-108.

Moghaddam, F.M. (2005). The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*. 60(2), 161-169.

Nationalencyklopedin (2018). *Radikal*.

[<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/radikal>. Hämtad 2018-02-10]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2016) *Nationell strategi mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Elanders

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017a) *Vad vi gör*.

[<http://www.samordnarenmotextremism.se/vad-vi-gor/>. Hämtad 2018-02-03]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017b). *Förebyggande arbete*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/metod/forebyggande-arbete/>. Hämtad 2018-02-03]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017c). *Förebyggande arbete mot våldsbejakande extremism*.

[<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/oversikt/>. Hämtad 2018-02-03]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017d). *Övergripande: Vägen in*.

[<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/valdsbejakande-extremism/overgripande/vagen-in/>. Hämtad 2018-02-16]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017e). *Definition*.

[<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/oversikt/definition/>. Hämtad 2018-02-16]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017f). *Metodstöd: Att stötta positiv förändring*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/metod/samtalskompassen/samtal-individ/att-stotta-positiv-forandring/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017g). *Intervjuer med aktivister*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/material/text/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017h). *Våldsbejakande islamism*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/valdsbejakande-extremism/valdsbejakande-islamism/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017i). *Våldsbejakande islamism: Historik*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/valdsbejakande-extremism/valdsbejakande-islamism/historik/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017j). *Våldsbejakande vänsterextremism: Ideologi*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/valdsbejakande-extremism/valdsbejakande-vansterextremism/ideologi/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017k). *Våldsbejakande högerextremism: Ideologi*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/valdsbejakande-extremism/valdsbejakande-hogerextremism/ideologi/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017l). *Våldsbejakande islamism: Ideologi*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/valdsbejakande-extremism/valdsbejakande-islamism/ideologi/>]. Hämtad 2018-02-17]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism (2017m). *Film: Förebyggare*. [<http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/material/film/>]. Hämtad 2018-02-18]

- Pels, T. & de Ruyter, D.J. (2012). The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumptions and Empirical Research. *Child Youth Care Forum*. 41(3), 311-325.
- Phillips, L. & Winther Jørgensen, M. (2005). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ranstorp, M., & Hyllengren, P. (2013). *Förebyggande av våldsbejakande extremism i tredjeland: Åtgärder för att förhindra att personer ansluter sig till väpnade extremistgrupper i konfliktzoner*. (CATS-rapport, 2013). Stockholm: Centrum för Asymmetriska Hot- och TerrorismStudier (CATS), Försvarshögskolan.
- Sahlin, I. (2000). *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund: Arkiv förlag.
- Sahlin, I. (2013) Sociala problem som verklighetskonstruktioner. I: Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.)(2013). *Perspektiv på sociala problem*. Andra Uppl. Stockholm: Natur och kultur, ss. 129-147.
- SFS 1991:1469. *Yttrandefrihetsgrundlag*
- SFS 1998:204. *Personuppgiftslag*
- SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*
- SFS 2009:400. *Offentlighets- och sekretesslag*
- SKL (2017). *Från ord till handlingsplan – en rapport om kommunala handlingsplaner mot våldsbejakande extremism*. Göteborg: Segerstedtsinstitutet & Sveriges kommuner och landsting.
- Sivenbring, J. (2017). *Demokratiseringens dilemman i de nordiska handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism*. Göteborg: Segerstedtinstitutet.
- Socialstyrelsen (2017). *Våldsbejakande extremism – ett utbildningsmaterial för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Svensson, P. (2011). "Teorins roll i kvalitativ forskning". I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 208-219 .

- Säkerhetspolisen. (2016). *Säkerhetspolisens årsbok 2015*. Stockholm: Säkerhetspolisen.
- Törnberg, A. & Törnberg, P. (2016) Muslims in social media discourse: Combining topic modeling and critical discourse analysis. *Department of Sociology and Work Science*, 13 (2016), 132–142. DOI: 10.1016/j.dcm.2016.04.003
- Unicef (2018). *Barnkonventionen*. [<https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#full>. Hämtad 2018-02-15]
- Vestel, V. & Bakken, A. (2016). *Holdninger til ekstremisme. Resultat fra Ung i Oslo 2015*. (NOVA rapport 4/2016). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wenneberg, S. B. (2010). *Socialkonstruktivism*. Malmö: Liber.
- Wijzen, F. (2013) ‘There are radical Muslims and normal Muslims’: an analysis of the discourse on Islamic extremism. *Religion*, 43(1), 70-88.  
DOI:10.1080/0048721X.2013.742745